

Årsskrift 2021

Nora Biologiska Förening

NORA BIOLOGISKA FÖRENING

INNEHÅLL

Ekorre Foto: Kajsa Grebäck

Ordförande har ordet	3
Verksamhetsberättelse 2021	4
Exkursioner	4
Blomstrande Nora	18
Fibbetorp	19
Artfynd 2021	20
Fågelrapporter	20
Ryggradslösa djur (småkryp)	28
Övriga djur	40
Svampar	42
Växtfynd	44
Klarälvsvete? I Nora??	
- Något om "ädelgräs" och andra strån	48
Rune Björklund	54
Program 2022	57

Framsida: Ängsmetallvinge, *Adscita statice* på en ängsklocka. Foto: Camilla Pettersson

Layout: Kajsa Grebäck

Ansvarig utgivare: Peter Bernövall

Tryck: AB Kontorsrutin

ORDFÖRANDEN HAR ORDET

Ordföranden har ordet

Ytterligare ett år med pandemi och restriktioner har vi nu tagit oss igenom. Mycket har fått bli annorlunda än under ett normalt år. År 2020 kunde vi inte hålla något årsmöte alls, men 2021 lyckades vi få till ett dubbelt fysiskt årsmöte vilket kändes skönt.

Alla planerade exkursioner kunde genomföras men vi höll oss i stort sett inom närområdet Nora kommun, med ett par undantag. Det kändes bra och det gav många fina naturupplevelser som framgår av referaten i årsskriften. Även under 2022 blir upplägget liknande med undantag för ett par lite längre heldagsutflykter.

Naturintresset verkar ha ökat under pandemitiden. Vårt medlemsantal tyder på det då vi ökat något trots att ganska många medlemmar har avlidit. Trycket på naturreservaten har ökat kraftigt under dessa år. Exempelvis var det under senaste våren svårt att hitta en parkeringsplats vid Järleån under helgerna.

Nu i år 2022 går vi in i föreningens 80:de verksamhetsår. Starten skedde år 1943 och under de första drygt 20 åren var vi en underavdelning till Örebro biologiska förening.

Det innebar en god hjälp i början genom att vi fick tillgång till kunniga exkursionsledare och föredragshållare. Efter att vi 1966 blev en egen förening har vi fortsatt att vara en renodlad biologisk förening och medlemsantalet ökade kraftigt.

Något som har tillkommit och utvecklats med åren är den här Årsskriften från att ha startat under 1980-talet som ett häfte framställt i kopieringsapparat under namnet Årsrapport blev det 2009 en tryckt årsskrift illustrerad med färgfotografier.

Vi får hoppas att pandemin klingar av under jubileumsåret 2022 så att vi ånyo vågar oss på att även träffas inomhus och lyssna på någon föredragshållare ibland.

Peter Bernövall Foto: Lotta Persdotter Andersson

En rättelse

I årsskriften 2020 (sid. 46-47) presenteras rödbrun rottryffel som ny för Västmanland. Dessvärre har tolkningen av sporens utseende feltolkats vid artbestämningen. Mikael Jeppson kommenterade fotot (Herbert Kaufmann) i Artportalen med att nätmönstret som är i ögonfallande på sporena visar att det är potatisrottryffel. Rödbrun rottryffel har enfärgade sporer. Potatisrottryffel är en vanligare art som redan påträffats i Västmanland (1942) och Nora kommun (1988).

VERKSAMHETSBERÄTTELSE

2021

Föreningens 79:e verksamhetsår

Förtroendevalda

Ordförande: Peter Bernövall

Vice ordf.: Roland Thuvander

Kassör: Lisbeth Uhr

Sekreterare: Lotta Persdotter Andersson

Övriga ledamöter: Karin Berg, Lovisa Nilsson,

Camilla Pettersson, Renate Schwencke,

Suppleanter: Claes Eliasson, Kajsa Grebäck

Revisorer: Annika Carlsson, Bertil Sundberg

Medlemmar

Föreningen hade vid årets slut 202 medlemmar , en ökning med 2 under året.

Sammanträden

Styrelsen har under året haft ett antal digitala och protokollförda möten.

Årsmöten för både 2020 och 2021 hölls den 3/10 2021 i kaféet vid Svalbo pga pandemin.

Exkursioner

Samtliga 10 planerade exkursioner kunde genomföras. (Se särskilda artiklar)

Naturvårdsfrågor

Vissa inventeringar genomfördes inom LONA projektet (Lokala naturvårdssatsningen).

Styrelsen har yttrat sig i reservatsfrågor och om dammen vid Järle kvarn.

Ny skötselplan för Fibbetorp är under utarbetning och har diskuterats mellan Nora kommun och föreningen. Ett nytt avtal mellan kommunen och föreningen angående viss skötsel i Fibbetorpsreservatet kommer att slutas 2022.

Ekonomi

Årets ekonomiska resultat blev minus 5.177 kr , men då ingick köp av extra frimärken för 4.800 kr för att användas under 2022. Tillgångarna vid årsskiftet uppgick till 114.978 kr. Medlemsavgiften har varit oförändrad och mycket låg (100 kr för enskild och 150 kr för familj och då ingick årsskriften på 55 sidor).

Nora i februari 2022

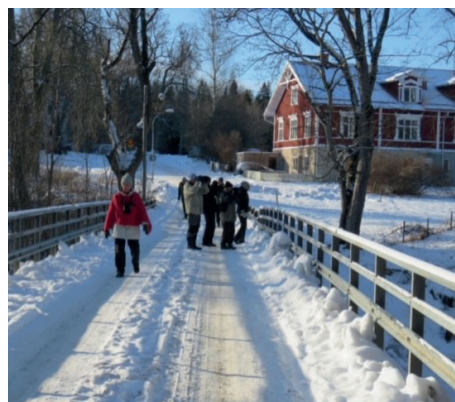
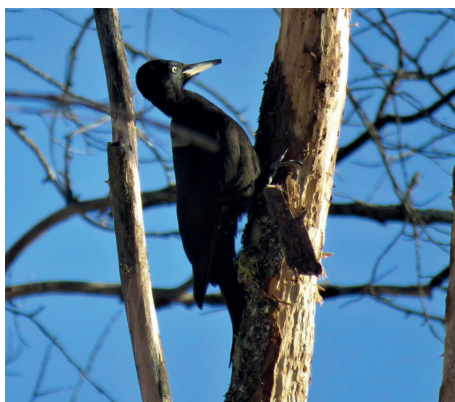
Peter Bernövall, ordförande

EXKURSIONER

Strömstare 7 februari

Text: Peter Bernövall

En traditionsenlig strömstareutflykt till Hammarbyån och dess fortsättning Järleån kunde genomföras. De tämligen milda vintrarna verkar fortsätta vilket gör att det inte alltid är

Spillkråka och exkursionsdeltagare på strömstareutflykten. Foto: Camilla Pettersson

så lätt att hitta strömstararna. Men fåglarna är säkert nöjda med att ha tillgång till mycket öppet vatten. Dessutom finns det mycket annat att studera i naturen .

Vi började vid Hyttfallet i Hammarby och kunde efter visst letande få syn på en strömstare som tveklöst hoppade i det strömmande och kalla vattnet. De 5 kniporna i strömmen dök också friskt efter föda.

Länge nedströms i ån i Hammarbydammen kunde vi njuta av 8 sångsvanar , 4 vuxna och 4 gråa ungfåglar. Där fanns även en storskrakehona som dök efter fisk.

Matsäck åts vid Järleåns stora rastplats vid platsen för det nu försvunna torpet Långforsen. I rastbordets stockar upptäckte vi en större skogsmus som tydligen bodde där. Jag erbjöd musen att smaka på mina sockerbitar och snabbt norpade den åt sig mina bitar en efter en. Det blev inget ”dricka te på bit” för min del den dagen.

Mink med kräfte Foto: Camilla Pettersson

Vid vägbron över Hammarbyån vid Kungsheden fick vi uppleva en lustig händelse. En mink hoppade upp ur vattnet med en levande signalkräfte i munnen och sprang iväg med den längs iskanten.

Vid Järle kvarn hörde vi strömstare nr 2 för dagen och där hördes också spillkråka och korp. Exkursionsdeltagarna kunde sedan nöjda vända hemåt.

Uggleutflykt i mars

Under uggleveckan var vi ett tiotal personer som åkte runt i kommunen och lyssnade efter ugglor. Ingen stor utdelning denna kväll, men 2 kattugglor hördes och en fin kväll med fika i mörkret runt elden som vanligt.

Strömstare Foto: Renate Schwencke

Fibbetorp 15 april

Text: Peter Bernövall

En kvällsvandring i Fibbetorps naturreservat den här tiden på våren har blivit en tradition. Det är ju denna tid som trastarna har kommit igång med sin härliga sång, liksom rödhakarna. Vi vandrade runt i reservatet med dess omväxlande naturtyper och passade på att plocka bort en del skräp som en del mindre nogräknade besökare lämnat efter sig.

Under det närmaste året 2021-22 ska Nora kommun rusta upp rast-och grillplatser, ordna med en raststuga i befintlig lada och anlägga en liten parkering, vilket vi ser fram emot. Den här kvällen fick deltagarna lyssna till sång från kol-och taltrastar, rödhakar, gärdsmygar och kungsfåglar. En gråhäger flög förbi över fälten med mäktiga och avmätta slag med de kupade vingarna.

En imponerande syn var det flera hundra ringduvorna som rastade och furagerade på de vida fälten ned mot Åsbosjön. Kvällen blev kylig och vi avstod från att försöka invänta en eventuellt spelaragenternas morkulla.

Rödhake Foto: Renate Schwencke

Renate vid bihotell. Foto: Camilla Pettersson

Järleån 29 april

Text: Peter Bernövall

Foto: Lotta Persdotter Andersson

Vandringen denna torsdagskväll i Järleåns djupt nedskurna dalgång blev en fin upplevelse. Hela tiden hördes sång från tal-, kol- och rödvingetrastar, rödhakar och bofinkar. Vid Djupedalsforsen även trädkryprens sång och vårläten från spillkråka och gröngöling. På stenar i forsen höll ett forsärlepar till och

Grävlingar är mycket aktiva här.

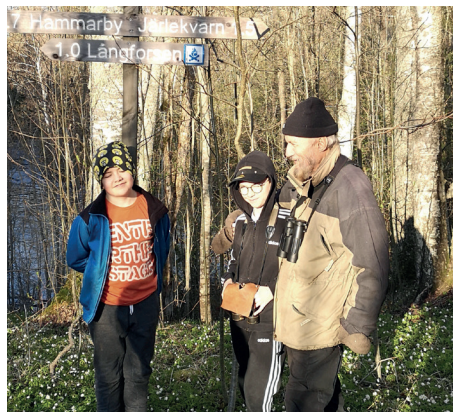

spanade säkert in lämplig plats för ett bobygge. Drillsnäppan lät höra sitt härliga vådrillande och en dubbeltrast avslöjade sin närvaro med sitt spanande flyktläte.

Ett tiotal tibastbuskar blommade vid forsen och doftade ljuvligt. Kabbelekans solgula blommor lyste i bäckravinernas dunkel. Andra växter som noterades var: mörk lungört (blommande), nordbräken, glansdaggekåpa, gullpudra, knippfryle och vårfryle.

Bävern har fällt flera träd.

Peter B har barnbarnen med till reservatet.

Tidigt i blomning, Backskärfrö.

Åsbosjön runt på cykel 16 maj

Text: Anders Carlberg

Vi var nio personer som cyklade iväg från Nora torg. Vindstilla och knappt 10 grader varmt. Det hade regnat från och till i ett dygn, nästan 20 mm, så det var ganska fuktigt i luften. Våren hade varit kall och de afrikanska flyttfåglarna hade varit starkt försenade. Dock hade det varit sommartemperaturer några dagar innan, vilket gjorde att våren hade "exploderat" och många sångare och andra långflyttare hade anlänt och börjat sjunga. Denna morgon, efter allt regnande, var det dock trögt med sången.

Vi cyklade ner till Norasjön och såg bl.a. en storskarv, smålom och skäggdoppingar. Sedan tog vi som vanligt vägen över Plåthammars-

bron, där en forsärla höll till och en gråhäger kom flygande. Någon hittade ett litet åkervindefjädermott på bron. I Fibbetorp hörde vi dagens första gök. Åsbosjön var nästan helt tom på fåglar. Vid Skoftrorpsdammen häckade ett sångsvanspar och en brun kärrhök jagade över fälten. Södra Ås våtmark bjöd på gulärlor, enkelbeckasiner, grönenor, buskskvättor, sävsångare.

Första fikastoppet gjorde vi vid Gyttrorps reningsdamm. I Hagbyån intill flög en kungsfiskare förbi och dagens andra forsärla samlade föda åt sina ungar. I själva dammen hade ett knölsvanspar ett rejält bo och den ena i paret låg och ruvade. Tyvärr lyckades inte svan-

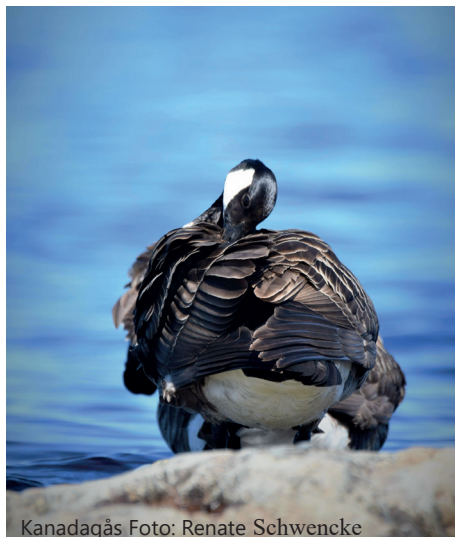

häckningen. Det kunde konstateras vid senare besök. Hus- och ladusvalor flög omkring och födosökte tillsammans med årets första tornseglare, vilka var minst sex till antalet. Nu var det mer fart på sången från bl.a. järnsparvar, gransångare, svarthättor, trastar.

I en liten buskridå ute på Bergsängsgårderna satt årets första par av törnskata. En ormvråk flög förbi liksom en sträckande havstrut. Över Sjölundsvik kom en stor flock, 75 stycken, vitkindade gäss sträckande mot nordost. Bra att de kacklar, så de går att upptäcka när de kommer på hög höjd. De två sista arterna blev domherre samt stenkäck, som vi hörde och såg vid Knutsberg och Hagby. Vid Knutsberg satt den andra göken för dagen och gol. Totalt noterade vi 85 fågelarter. Det är det tredje bästa resultat sedan vi började cykla Åsbosjön runt.

25 år i rad, alltid i mitten av maj, har exkursionen Åsbosjön runt genomförts. Flest arter noterades 2017 med 89 arter och näst flest var det 2009 med 86 arter. Den första exkursionen i NBF's regi var egentligen redan år 1945, men då den 1 juli. Då noterades 46 arter. En art de då rapporterade var ortolansparv. En art som är borta i vår omnejd och nästan

Kanadagås Foto: Renate Schwencke

helt utgången ur Sveriges häckningsfauna. Jordbruksfåglarna har det tufft. Vi noterade varken tofsvipa, ljungpipare, stenskvätta eller storspov, som förr var allmänna runt Åsbosjön. Nya arter för Åsbosjön runt, tror vi var kungsfiskare och havstrut. Vi noterade nog de flesta vanliga arterna, men storlom, trädgårdsångare, trädpiplärka, rosenfink och några fler rovfågelarter brukar vi nog se.

Foto: Camilla Pettersson

Steglits Foto: Renate Schwencke

Vi hann även med att titta på lite annat än fåglar. Daggros, balsampoppel, gulsippa, rödlus vid Bergsäng. Styvmorsviol, mandelblomma, nagelört vid Vattenskidklubben och förstås sjuhörnad daggekåpa och dvärgbenved vid Knutsberg respektive Hagby.

Här följer en artlista i kronologisk ordning

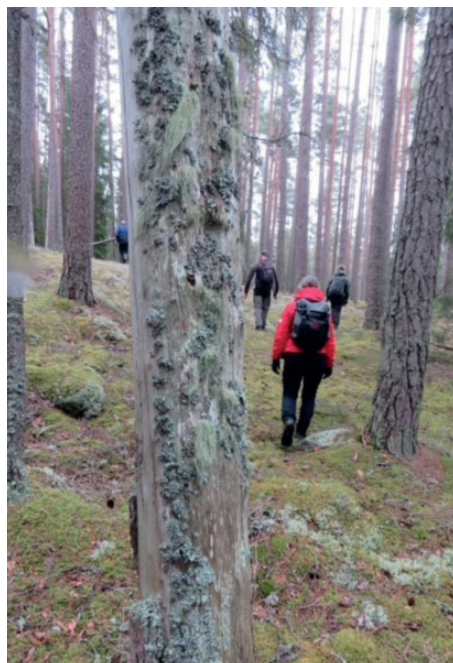
Naturreseptaten Limberget och Björkbergsbacken 23 maj

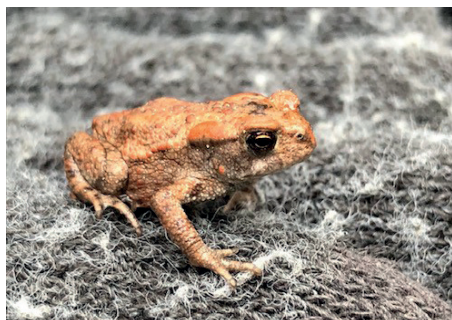
Text: Peter Bernövall Foto: Camilla Pettersson

Dessa reservat ligger i Järnboås socken och gränisar till varann. Limberget blev reservat för ett antal år sedan, medan Björkbergsbacken är nybildat. Reservaten gränisar till varann. Limberget besökte Nora biologiska förening första gången när det var nybildat och fick det visat för sig av Kjell Store på länsstyrelsen som var med och jobbade med bildandet. Området utgörs av en hög bergsrygg som löper från norr till söder. Bergsryggen stupar brant ner i väster och på andra sidan en djup ravin finns i nordväst ett annat reservat nämligen Erikaberget.

Områden som heter Limberget brukar vara kalkberg eller att det finns kalkbrott där, men i detta Limberget har man inte brutit kalk utan kvarts som ju liksom urkalk (som finns här i

Fåglar vi noterade: Kanadagås, Vitkindad gås, Grågås, Knölsvan, Sångsvan, Gränsand, Kricka, Vigg, Knipa, Storskrake, Fasan, Tornseglare, Gök, Tamduva, Ringduva, Sothöna, Trana, Skäggdopping, Strandskata, Enkelbeckasin, Drillsnäppa, Grönben, Skrattnås, Fiskmås, Havstrut, Gråtrut, Fisktärna, Smålom, Storskarv, Gråhäger, Brun kärrhök, Ormvråk, Kungsfiskare, Större hackspett, Gröngöling, Törnskata, Skata, Kaja, Gråkråka, Svartmes, Entita, Blåmes, Talgoxe, Sånglärka, Ladusvala, Hussvala, Stjärtmes, Lövsångare, Gransångare, Grönsångare, Sävsångare, Rörsångare, Härmsångare, Svarthätta, Årtsångare, Törnsångare, Kungsfågel, Gärdsmyg, Nötväcka, Trädskrypare, Stare, Koltrast, Björktrast, Rödvingetrast, Taltrast, Grå flugsnappare, Rödhake, Svartvit flugsnappare, Rödstjärt, Buskskvätta, Gråsparv, Pilfink, Järnsparv, Gulärla, Forsärla, Sadesärla, Ängsfiplärka, Bofink, Stenknäck, Domherre, Grönfink, Steglits, Grönsiska, Gulsparv, Sävsparv.

Bergslagen) är en vit sten. Dagen var regnig men vi njöt ändå av den vackra naturen och utsikten västerut trots att sikten inte var den bästa.

Det var tjädermarker uppe på berget. En tjädertupp flög upp med ett rejält brak och tjäderspillning låg här och var. Korp hördes och detta är marker där korpen verkligen hör hemma.

I övrigt var det ganska tyst i skogen i det regniga vädret men ett antal kungsfåglar lät höra sin fina sång, som kan vara svår att uppfatta då den dels är svag och dels ligger högt på frekvensskalan. Det gäller att akta sina

öron för buller och höga starka ljud annars tappar man lätt kungsfågelnns läten långt före pensionsåldern.

När det gäller växter så dominerar ju kryptogamerna här med många vackra och intressanta lavar och mossor, men vi hittade dock ett stort antal bladrossetter av den lilla orkidén knärot här (knäroten minskar och är årets växt 2022 och ska rapporteras och bevakas). Knäroten blommar senare på året.

Något överraskande träffade vi på en vanlig padda i skogen uppe på berget. Något blöta och kalla, men nöjda, slirade vi nedför berget efter en dag av intressanta upplevelser.

Kvismaren 5 juni

Text: Roland Thuvander

Även i år var vi sju personer på denna sena kvällsutflykt. Vi samlades vid Öby kulle. Där hördes de vanliga dagsjungande sångarna bl.a. svarthätta och trädgårdssångare. Första stoppet var Lötenplattformen där man har överblick både över våtmarken Löten och Rysjön. Över Löten jagade ett 10 tal svarttärnor och i Rysjön sågs de vanliga änderna samt årtå och salskrake.

Därefter åkte vi till Hammarvindskyddet. Därifrån sågs ett flertal dvärgmåsar samt en ägretthäger. Nu hade klockan blivit ca 22.00 och näktergalarna startade. Sedan bar det av till Källviken där vi hörde flera vattenrallar en trastsångare samt mera näktergal. Vår irrfärd fortsatte till Kilsgården där både kärrsångare och flodsångare hördes.

Därefter besökte vi Aldammen nära Odensbacken. Kärrsångare, busksångare och gräshoppsångare hördes samtidigt och på nära håll så att även de med nedsatt hörsel kunde uppfatta sången. Kvällen hade blivit natt när det sista vi hörde var en kattuggla vid Tallbacken. Det var en ovanligt artrik kväll.

Vattenrall Foto: Renate Schwencke

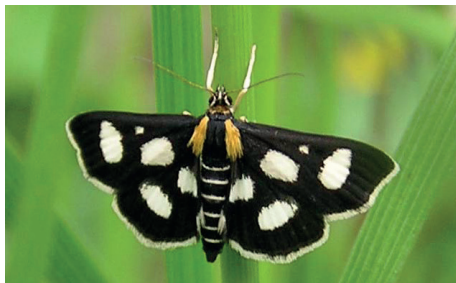

Rikkärret Leja och Bromsjöbodars slätterängar 20 juni

Claes U. Eliasson

Dagen före sommarsolståndet, 20 juni, sammanstrålade 16 glada naturälskare på parkeringen till Lejakärrets naturreservat. Solen lyste med sin frånvaro så utsikterna att hitta några av de spännande insektsarterna där, aktivt flygande, var inte stora. Intill parkeringen hittar vi dock den lilla svarvita arten vitfläckigt ängsmott *Anania funebris* som undertecknad håvade in och förevisade i en glasklar plastburk. Det var många som tyckte det var en ovanligt vacker liten fjäril, som inte är kamouflagetecknad som flertalet andra mindre fjärilsarter.

Vitfläckigt ängsmott *Anania funebris*.
Foto: Claes U. Eliasson.

På vägen ner mot sligöknen konstaterade Anita Lindgren, som tidigare bodde i Dyrkatorp, att i år fanns det inga spindelblomster vid utloppet under stängslet till den vattenfyllda koppargruvan. I kanten av sligöknen visar Kjell Sundkvist oss spirande knipprötter som nog senare skulle visa sig vara purpurknipprot, även om skogsknipprot också klarar av att växa i denna ogästvänliga miljö av kopparhaltig sligsand. Flertalet växtarter verkar ha svårt att gro i denna.

Som ledare försöker jag skraphåva fram någon av de mer unika arter som finns i Lejakärret, men misslyckades helt med detta – frustrerande. Vapenflugorna jag hade hoppats kunna visa och som har sin enda förekomst i Västmanland just här hade tydligen minskat starkt. De är beroende av ytor med översilning av starkt kalkhaltigt vatten i vilket larverna lever av förmultnande växtdelar. Sommaren 2018 som var ovanligt torr hade nog inverkat negativt på populationerna. Vi noterade också att kärrspira helt försvunnit från det södra av kärren där det tidigare var ett dominerande inslag. I det norra kärret växte nu kärrspira enbart i dess sydöstligaste hörn där den beskuggas av skog.

Anders Carlberg lyckades håva in en ovanlig

Naturälskarna församlade i överkanten av Leja sligöken, med Anders Carlberg i full färd med sin håv.
Foto: Claes U. Eliasson.

Fig 3. Vandring på spångerna genom det större av rikkärren i Leja. Gräsullen lyser vit mellan de glesa bladvasstråna. Foto: Claes U. Eliasson.

långhorning, blå lövbock *Stenostola dubia*. Den påträffar man verkligen inte ofta då den inte besöker blommor, såsom många andra långhorningar. I övrigt fick vi av fjärilar bl.a. se enstaka individer av sotnätjäril, starrgräsfjäril och jungfrulinsfly som lever av kärrets växtarter. En del andra vanliga dagfjärilar påträffades också, såsom prydlig pärlemorfjäril, skogsnätjäril, vitgräsfjäril, kvickgräsfjäril, samt vit borstspinnare och metallbrokvecklare.

Kjell och Anita förevisade mer kryptiska växtarter såsom dvärglummer, hårstarr och korallrot. Skogsnycklar, brudsporre och ängsnycklar stod i blom. Den senare förefaller ha minskat starkt under senare år och istället påträffar vi på samma ytor många hybrider

med (troligen) skogsnycklar. I skogen, starkt påverkad av gruvbrytningens sligsand, har ett ganska ovanligt utformat växtsamhälle utvecklats. Större ytor där täcks av revlummer och olika pyrola arter i större kloner. Sedan en tid tillbaka finns där också en yta med nästrot. Denna fick vi också se i blom.

Åter på parkeringen tittade solen fram och värmen steg. Anders förevisade en humledagsvärmare, en kolibri-flykt-lik fjäril som aldrig landar på blommorna de söker nektar i. Den är vanlig här där det växer rikligt av larvernas värdväxt skogstry. På tibast hittade Anders den specialiserade bladlusen *Macrosiphum daphnidis* som väldigt få har rapporterat till Artportalen, men som troligen är en förbisedd art.

Ängsnycklar *Dactylorhiza incarnata* subsp. *incarnata*. Foto: Claes U. Eliasson.

Blå lövbock *Stenostola dubia*. Foto: Anders Carlberg.

Humledagsvärmare *Hemaris fuciformis* på gökblomster. Foto: Camilla Pettersson.

Markägaren till det lilla vackra torpet Brännkorshagarna hade lånat ut nyckeln till bommen så vi kunde nu köra hela vägen fram till den norra änden av de stora slätterängarna i ödebyn Bromsjöbodar. På den mindre gläntan vid vägens slut kunde nu alla få se ett par vackra hanar av asknätfjäril *Euphydryas maturna*. De höll revir på några högre örter, där de inväntande ankomsten av parningsvilliga honor. Vi behövde därifrån bara förflytta oss ett 30-tal meter så nådde vi fram till de vidsträckta slätterängarna som domineras av örter i blom. Troligtvis har ängarna aldrig varit utsatta för någon gödsling annat än på smärre ytor för odling av potatis och grönsaker.

Områdets ovanligare dagfjäril är den i Sverige minskande arten violettkantad guldvinge *Lycaena hippothoe* och bastardsvärmarläktingen ängsmetallvinge *Adscita statices*. Den senare satt snällt och väntade på oss på de få blommorna av borsttistel som hade slagit ut. Vi får också se ängsblåvinge, smultronvisslare, årets första svavelgula höfjärilar och flera vanliga måtararter. En del av gruppens äldre,

samt jag själv som hoppade på kryckor, valde att promenera bort till Brännkorshagarna medan de med friska ben utforskade hela området Bromsjöbodar. Det mest överraskande fyndet var att nu har den expanderande arten cikadavårtbitare *Metrioptera roeseli* lyckats etablera sig här, trots kilometervida skogar som en barriär mot spridningen hit. Anders och Camilla Pettersson hittade tiotalet juvenila individer. Vid Brännkorshagarna fick vi se ytterligare asknätfjärilar samt att sommarfibbla ännu växer kvar trots de sommarboendes röjningar. Ormrot och svartkämpar har också överlevt i deras gräsmatta. Precis då vi alla samlades på nytt för att ta farväl av varandra kom ett större sällskap av kvinnor vandrande från söder över ängarna i Bromsjöbodar. De var ute på en s.k. pilgrimsvandring, på väg mot Guldsmedshyttan. Lasse Larsson, som är min gamle barndomsvän från Kungsör fick nu möta sin sambo Agnete, men återvände hem ensam i sin vackert utsmyckade lillcitra.

Bromsjöbodar har först på senare år uppmärksamats av länsstyrelsen som ett värdefullt

Författaren förevigar en bild av ängsmetallvinge *Adscita statices* på blomman av borsttistel. Sen svirrade den över vegetationen och landade på en ängsklocka. Foto: Camilla Pettersson.

Violettkantad guldvinge *Lycaena hippothoe*. Ett överraskande fynd var purpurskogsnycklar *Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii* f. *purpurea* vid ett senare besök i Lejakärret. Foto: Claes U. Eliasson.

naturområde. Idag återstår väldigt få ogödslade ängsmarker av denna storlek. Slåttern har vissa av åren, under de senaste tjugo åren, legat nere och då har frön av lövträd snabbt grott i grässvålen. Nu slås ängarna åter sent på sommaren och det är min förhoppning att detta kan fortskrida med myndigheternas välvilliga stöd till den nye markägaren.

Inofficiellt besökte en smärre grupp naturintresserade från Nora inklusive undertecknad Lejakärret vid ytterligare ett tillfälle (8 juli). Några vapenflugor kunde inte heller då upp-

bringas och dess värre ser nu knottblomster ut att ha försvunnit från de två sista ytorna i reservatet.

Ett fynd som var aningen överraskande var det av purpurskogsnycklar *Dactylorhiza maculata* subsp. *fuchsii* f. *purpurea* i sydöstra hörnet av det sydligare av kärren. Denna varietet är möjligen en spontan recessiv mutation. Den dyker upp lite här och där i Bergslagen och Lars Asklund har nyligen presenterat denna varietet i en artikel (Årsskrift 2020 Nora biologiska förening, T-Veronikan 2020 nr 4:6-8).

Svavelgul höfjäril *Colias palaeno*. Foto: Claes U. Eliasson.

En juvenil av cikadavårtbitare *Metrioptera roeselii*. Foto: Anders Carlberg.

Svampexkursion till Knapptorps naturreservat 25 september

Text: H.Kaufmann

Årets svamputflykt förde oss till det relativt nybildade Knapptorps Naturreservat. Reservatet ligger inom Nora kommun, ganska anonymt mellan Gyttorp och Bengstorp i den östra sluttningen ovanför sjön Vikern och länsväg 243. Inga skyltar hänvisar upp till reservatet inte heller finns någon bilparkering i närheten.

Området täcks till stora delar av en äldre granskog, mindre lövinslag finns lite varstans i den mörka barrskogen. Knapptorpsån rinner i två grenar ner från höjden och mynnar i sjön Vikern. (Mera information om reservatet finns på länsstyrelsens hemsida.)

Knapptorps NR har ett flertal gånger undersökts med avseende på förekomst av svamp, och förekomsten av storsvampfloran är därför ganska välkänd idag.

Hösten hade bjudig på bra svampväder men de senaste veckorna före vår svamputflykt hade bjudit på mycket solsken och torka. Svamptillgången var därför inte speciellt bra när vi startade vår utflykt. Stensoppen (*Boletus edulis*) hade haft sin höjdpunkt veckorna innan och vi såg nu bara exemplar som hade kol-

Tricholoma batschii Foto: Herbert Kaufmann

Gultoppig fingersvamp, *Ramaria testaceo-flava*
2017-09-13 Foto: Herbert Kaufmann

lapsat och var angripna av mögelsvampen gul svampsnylting (*Hypomyces chrysospermus*). En enda frisk rödbrun stensopp, (*Boletus pinicola*) hittades djupare inne i granskogen. Ytterligare en iögonfallande mögelsvamp såg vi på en del granblodriskar (*Lactarius deterrimus*): blodrisksnylting (*Hypomyces lateritius*). Den angriper främst riskor (*Lactarius*). De små pepparsopporna (*Chalciporus piperatus*) var ovanligt vanliga den dagen.

Ett visst kalkinslag finns främst på den östra sidan av reservatet, men de enda kalkindikatorerna som vi hittade där intill vägen var svartvit taggsvamp (*Phellodon connatus*), och gultoppig fingersvamp (*Ramaria testaceoflava*, båda finns på rödlistan och anses vara missgynnade (NT).

Mera västerut i barrskogen fann vi svamp-höstens främsta budbärare, trattkantarellen (*Cantharellus tubaeformis*). Musseroner hör också till de svampar som föredrar att visa upp sig under senhösten. Det är ett stort släkte de flesta är oätliga eller giftiga. Vi hittade ett flertal musseroner under vår vandring: den bruna droppfäckiga kastajemusseron (*Tricholoma pessundatum*) och den slemmiga beska kastanjemusseronen (*Tricholoma batschii*) invid tall, den vanliga fläckmusseronen (*Tricholoma fulvum*) som tillsammans med rättikmussero-

nen (*Tricholoma album*) växer intill björk, skäggmusseronen (*Tricholoma vaccinum*) med sin fjälliga hattytta finns i barrskogen. Längs vägkanten, i grus fanns den lilla gråmusseronen (*Tricholoma terreum*). De ätliga musseronerna som vi såg var den gula riddarmusseronen (*Tricholoma equestre*) invid tall eller björk samt silkesmusseron (*Tricholoma columbetta*) i barrskog.

Anlända vid toppen av sluttningens topp, däruppe vid ödestugan Lakärret drack vi kaffe och åt vår medhavda matsäck. Efter kafferasten vandrade vi i granskogen nedåt längs bäckdalen. Här fanns

Kryddtofsskivling Foto: Anders Carlberg

många fina exemplar av den parktfulla ametistskivlingen (*Laccaria amethystina*). På en murken barrträdsstubbe hittade också någon gelétaggingingen (*Pseudohydnum gelatinosum*) vars utseende påminner om ett marmeladgodis.

En del av deltagarna valde nu att lämna oss, vi andra följde bäcken ända ner förbi kalkugnsruinen som redan ligger utanför reservatdelen. Här i bäckdalen växte den vackra (*Lactarius fuliginosus*), och aspriskan (*Lactarius evosmus*), den växer, som namnet antyder intill asp och är ganska sällsynt. Talrika blåmusseroner (*Lepista nuda*) fanns lite varstans, främst i barmattan under de äldre granarna. Den anses vara en matsvamp som i böckerna belönas med två stjärnor, med av vara deltagarna ville inte någon ha den i sin svampkorg.

Transkådespelet i Kvismaren 19 september

Text: Lovisa Nilsson

En söndagseftermiddag i slutet av september åkte vi till Kvismaren för att uppleva det stora antalet rastande tranor i området. Utöver de stora mängderna tranor rastade även ett stort antal sädgäss och vitkindade gäss i området under hösten.

Sju personer hade slutit upp när vi kom fram till Öby kulle. Dan Käll, naturreservatsförvaltare på Länsstyrelsen i Örebro län visade och berättade om naturvårdsåtgärderna som genomförs i reservatet, bland annat hur vattnet regleras i sjöarna och våtmarkerna och hur

man fräser vass för att skapa en mosaik av de annars relativt homogena vasshaven. På väg ut mot Ormkärssplattformen fann vi också sprödarv som generellt är sparsamt förekommande i Västmanland och Närke, samt vildbalsamin. Vi fortsatte med skådning vid Hammarmaden och fick bland annat se flera kungsörnar, blå kärrhökar, brunkärrhökar och ett stort antal tofsvipor, vitkindade gäss och grågäss. När det började mörkna förflyttade vi oss till tornet vid Fiskingemaden för att fika och uppleva enorma mängder trumpetande tranor i solnedgången över Fiskinge- och Hammarmaden.

Tillsammans med Nora kommun, Naturskyddsföreningen i Nora har föreningen ett LONA-projekt

Blomstrande Nora

Projektets syfte

är att med åtgärder och aktiviteter fungera som ett föredöme och inspiration för allmänheten. Det finns ett stort ideellt engagemang som kommer bidra med inventering av kommunala gräsmarker och aktiviteter på temat blommor och bin i naturskolan och för allmänheten. Inventeringen ska utmynna i förslag på åtgärder som främjar bin och andra pollinatörer i förvaltningen av gräsytor, planteringar och andra gröna områden.

Åtgärder

Kartera, inventera och ta fram förslag på åtgärder för att främja bin och andra pollinatörer i förvaltningen av gräsytor, planteringar och andra grönområden. Förvaltning av resultat efter projektiden. Tanken är att nästa år utföra några förslag på åtgärder som framkommit i karteringen.

Informationsinsatser och arrangemang som ska fungera som inspiration för allmänheten på temat biologisk mångfald och pollinering. Sommaraktiviteter för familjer "Naturhjälpst på sommarlov" (3 dagar i veckan). Äppelfestival och slätterkurs på Alntorps ö anordnas både år 1 och 2. En tävling riktad till allmänheten anordnas om bästa pollineringsinsatsen. Aktiviteter kring blommor & bin med Nora Naturskola. Projekt planerar att inventera insekter & nektarrika växter, bygga insektsbon, utveckla odlingarna & erbjuda lärarna fortbildning. Naturskolans pedagog arbetar idag 30% och vi ser en satsning på ett pollineringsprojekt som en möjlighet att utöka verksamheten inom skolan.

Utvalda åtgärder som främjar bin och andra pollinatörer i förvaltningen av gräsytor. Bekämpning av lupiner i Fibbetorp.

Under året har vi bland annat haft en slätterkurs, inventerat växter på olika intressanta ytor, bekämpat lupiner i Fibbetorp och erbjudit roliga sommaraktiviteter. Foto: Kajsa Grebäck

FIBBETORP

Föreningen har sedan många år jobbat i Fibbeto­rps naturreservat. På bilden ser vi Roland Thuvander och Per-Erik Eriksson ta en paus på en av arbetsdagarna.
Foto: Camilla Pettersson

Grillplatsen i Fibbetorp blev klar 2021 Foto: Roland Thuvander

ARTFYND

FÅGELRAPPORTER

Text Roland Thuvander

Här kommer ett urval av de fåglar som har rapporterats i Artportalen under 2021. Under året har det observerats 191 fågelarter i kommunen. Ingen ny art för Nora kommun (nu 252 arter) detta år. För utförligare rapporter och övriga fågelarter se Artportalen.se.

Vitkindad gås

19 fyndrader i Artportalen, oftast från Bergsmanshyttan och kring Norasjön, alla från våren. Som mest 75 ex. Sjölundsvik Åsbosjön, 16.5 (Anders Carlberg Camilla Pettersson, Peter Bernövall m. fl.).

Sädgås

17 observationsrader, samtliga på våren. Oftast ej specificerade till ras utom: tundrasädgås (rossicus) 2 ex. rastande Bergsmanshyttan, 6.4 (Anders Carlberg, Claes Dyst, Håkan Lavebratt m. fl.).

Spetsbergsgås

12 ex. sträckande (S) Åkar-Axels udde, Nora, 26.3 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt), 2 ex. rastande Bergsmanshyttan, 23.4 (Claes Dyst m.fl), 80 ex. sträckande (N) Bergsmanshyttan, 2.5 (Bengt Jarlsborn), 1 ex. rastande Oskarsvik 25.5 (Claes Dyst).

Bläsgås

1 ex. 2K rastande Skrekarhyttan, 1.1 (Toni Berglund m.fl.), kvar sedan föregående dag.

Knölsvan

11 rader i Artportalen alla utom en rapport under våren, 2 ex. rastande Bergsmanshyttan 7.11 (Anders Carlberg). Årets första fynd 2 ex. sträckande (O), Flyttekullen, Älvlången 23.1 (Roland Thuvander) och troligen 1 ex. av dem sågs vid Sjövik, Norasjön av Anders Carlberg och Claes Dyst samma dag. Ett par gjorde misslyckat häckningsförsök i Reningsdammen, Gyttoorp (Anders Carlberg m.fl.).

Knölsvan jagar bort sångsvan, Bornsån1. Foto: Camilla Pettersson

Sångsvan

1 par med 5 ungar Södra Ås våtmark, (Anders Carlberg), 1 par med 5 ungar Södra Skof-torpsdammen (Renate Schwenke m.fl), 1 par ruvande Lindesbysjön, Järnboås (Anders Carlberg, Bertil Sundberg), 1 par ruvande Vassland, Järnboås (Anders Carlberg). Okänt häckningsresultat för de två sista.

Mindre sångsvan

2 ex. rastande Storön Vikern, 28.3 (Roland Thuvander).

Gravand

1 ex. rastande Bergsmanshyttan, 18.4 (Claes Dyst).

Skedand

1 ex. rastande Lillsjön, Vikern 29.4 (Anders Carlberg).

Snatterand

1 par rastande Älvlången, 28.3 (Roland Thuvander), 1 ex. rastande Gyttoorp renings-damm, 24.4 – 3.5 (Anders Carlberg, Roland Thuvander).

Stjärtand

1 par rastande Älvlången, 10.5 (Roland Thuvander), 1 ex. rastande Gyttorps reningsdamm, 13.10 (Anders Carlberg, Camilla Pettersson).

Brunand

1 ex. rastande Hitörpsbadet, Norasjön, 24.3 (Anders Carlberg).

Vigg

Observerad mellan 23.2 och 16.10. Återkom som häckande i Gyttorps reningsdamm. Troligen två kullar om 6 + 8 pulli.

Bergand

2 1K rastande Norasjön 4.10 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennbewrg Lavebratt), 1 ad rastande Norasjön, 4.10 (Anders Carlberg).

Svärta

2 ex. rastande Norasjön, 19.4 (Håkan Lavebratt m.fl.), 2 ex. rastande Norasjön, 7.5 (Håkan Lavebratt m.fl.), 2 ex. rastande Vikern, 11.5 (Roland Thuvander m.fl.).

Sjöorre

Observerat under vår- och höstflyttningen. 14 observationer mellan 14.4 och 23.10.

Alfågel

2 ex. rastande Vikern 11.5 (Roland Thuvander m.fl.).

Salskrake

8 fynd i Artportalen, från 26.2 till 21.5. Det senare fyndet var från Nedre dammen Skofthytan, från en lokal liknande häckningslokaler i norr. Liknande ovanligt sena vårobserverationer gjordes också i Värmland och Närke.

Storskrake

Två konstaterade häckningar: 3 pulli Sjöändan Älvlången, 7.7 (Roland Thuvander) och 3 pulli Bornsån, 14.8 (Camilla Pettersson).

Småskrake

En häckning med 9 pulli Oskarsvik, Fåsjön, 15.7 (Claes Dyst).

Vattenrall

Första vinterfyndet i kommunen: 1 ex. födosökande Järnvägsbron Hagbyåns utlopp i Norasjön, 19.1 (Anita Hutter m.fl.).
19 fynd av troligen 8 individer vid området Hagbyåns utlopp i Åsbosjön, Södra Ås våtmark, Gyttorps reningsdamm, Venakärret och Västra Sund.

Kornknarr

Endast ett fynd under året: 1 ex. Östra Sund, 21.6 (Joakim Barkestam).

Rörhöna

1 ex. Gyttorps reningsdamm, 18.10 (Camilla Pettersson).

Sothöna

1 ex. födosökande Järnvägsbron, Hagbyåns utlopp, 19.1 -1.2 (Anita Hutter, Anders Hutter m.fl.). Hittades mycket medtagen på kvällen 1.2, infångades och transporterades till "fågeldoktorn" Staffan Ullström, Gällersta. Tyvärr gick inte sothönans liv att rädda utan den dog 3.2. Häckade återigen i Gyttorps reningsdamm i år och 1 par fick ut minst 5 ungar.

Foto: Renate Schwencke

Smådopping

1 ex. rastande Gyttorps reningsdamm, 6.11 (Anders Carlberg m.fl.).

Svarthakedopping

3 ex. rastande Norasjön, 8.4 (Anders Carlberg m.fl.), 2 ex. rastande Norasjön, 20.4 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt).

Strandskata

Har häckat på Södra Ryssholmen, Norasjön, även i år, (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt, Anders Carlberg m.fl.).

Kustpipare

6 fynd av totalt 63 kustpipare sträckande (SV) mellan 31.7 och 21.8

Strandskata på Trängbo camping. Foto: Camilla Pettersson.

Mindre strandpipare

1 ex. Martinvallen vid järnvägsspåret 23.4 (Anders Carlberg), 2 ex. Stora Mon grustag, 24.4 - 7.7 (Claes Dyst, Anita Hutter, Anders Hutter m.fl.), 1 ex. rastande Hitorpsbadet, 25.4 (Joakim Barkestam, Veronica Barkestam, Anders Carlberg), 1 ex. födosökande Pershyttans industriområde, 15.5 (Anders Carlberg), 1 ex. rastande Nedre Bondborn, 21.5 (Bertil Sundberg).

Småspov

1 ex. rastande Älvlången, 10.5 (Roland Thuvander), 2 ex. rastande Bergsmanshyttan 10.5 (Claes Dyst), 1 ex. sträckande (NO), Södra Ås, (Anders Carlberg), 1 ex. sträckande (NO), Kungsgatan 48, 13.5 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt).

Storspov

Årets första fynd 1 ex. Södra Ås, 13.4 (Anders Carlberg). Årets sista storspov sträckte SV över Södra Ås 1.8 kl 17.00 (Anders Carlberg) och troligen samma ex. passerade Älvhyttan 17.30 (Roland Thuvander). Den 19.4 passerade under dagen ett massivt sträck mot N (NO). Totalt sågs ca 370 spovar fördelat på ett flertal flockar. Detta har vi inte varit med om tidigare.

Myrspov

Koncentrerat sträck mot SV. 20.ex Knutsberg, 31.7 (Anders Carlberg), 40 ex. Södra Ås 31.7 (Anders Carlberg), 110 ex. Gunnarsberg, Nora 1.8 (Claes Dyst), 45 ex. Södra Ås 1.8 (Anders Carlberg), 2 ex. Kungsgatan 48, 1.8 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt), 120 ex. Kungsgatan 48, 9.8 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt, Björn Wennberg).

Brushane

1 ex. rastande Bergsmanshyttan, 12.5 (Anders Carlberg, Camilla Pettersson, Joakim Barkestam).

Mosnäppa

1 ex. förbiflygande Södra Ås våtmark, 14.5 (Anders Carlberg).

Morkulla

Vinter: 1 ex. grusvägen S. Älvlången, 1.1 (Anders Carlberg).

Dvärgbeckasin

1 ex. rastande vattenskidklubben 7.9 (Anders Carlberg), 1 ex. rastande Södra Ås våtmark, 18.9 (Anders Carlberg), 1 ex. rastande Södra Ås våtmark, 5.10 (Anders Carlberg), 1 ex. rastande Södra Ås våtmark, 4.11 (Anders Carlberg).

Dubbelbeckasin

1 rastande Södra Ås våtmark, 14.5 (Anders Carlberg).

Enkelbeckasin

Vinter: 1 ex. Södra Ås våtmark, 1.1. Antagligen samma ex. kvar sedan december 2020 (Anders Carlberg).

Rödbena

1 ex. rastande järnvägsbron Hagbyåns utlopp, 27.4 (Calle Olsson), 1 ex. rastande Älvhyttan, 5.5 (Roland Thuvander), 1 ex. förbiflygande Kungsgatan 48, 11.5 (Håkan Lavebratt), 1 ex. förbiflygande Södra Ås våtmark, 14.5 (Anders Carlberg).

Skrattmås

Häckning på Limön, Älvlången och Lillsjön, Vikern. Antalet häckningar i kolonin på Limön var något flera än föregående år. Uppskattat till mellan 50 och 100 par (Roland Thuvander). Kolonin i Lillsjön mindre än tidigare år (25-50 par).

Dvärgmås

1 2K rastande Norasjön, 20.4 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt).

Silltrut

1 ex. troligen av rasen fuscus (östersjösilltrut) sträckande (O) Södra Ås 1.4 (Anders Carlberg).

Silvertärna

18 ex. sträckande (NO) Södra Ås våtmark, 14.5 (Anders Carlberg), 14 ex. sträckande (NO) Kungsgatan 48, (Håkan Lavebratt). Då det endast skiljde 7 min mellan observationerna kan det ha rört sig om delar av samma flock.

Smålom

Första observationen, 1 ex. Norasjön, 24.3 (Anders Carlberg) och den sista 1 ex. Norasjön, 4.10 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt, Anders Carlberg). En häckning i kommunen (lokal döld).

Drillsnäppa Foto: Renate Schwencke

Storlom

Observerad mellan 30.3, 1 ex. Norasjön (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt) och 1 ex. Norasjön, 21.9 (Anders Carlberg). Häckning 1 par Dammsjön, Västgöthyttan (Bernt Härdell) och 1 par Stora Mosjön, Västgöthyttan (Roland Thuvander).

Bivråk

14 fynd under året. Första fynd Norra Fingerboda, 31.5 (Anita Hutter, Anders Hutter) och sista Västra Öskevik, 9.9 (Bernt Larsson). Ingen antydning till häckning.

Kungsörn

10 fynd under året. De flesta fynden är av yngre fåglar under januari till mars och oktober till december.

Slaguggla Foto: Camilla Pettersson

Brun kärrhök

30 fynd under året. En konstaterad häckning, Hagbyåns utlopp i Åsboisjön (Anders Carlberg).

Blå kärrhök

Fem fynd, varav tre på våren och två på hösten.

Röd glada

1 ex. förbiflygande Knapptorp, 28.3 (Anders Carlberg), 1 ex. sträckande (N) Norasjön,

26.4 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt), 1 ex. förbiflygande Älvhöjden Älvhyttan, 4.5 (Simon Svensson).

Havsörn

36 observationer under året. Av dessa var minst 11 fynd av adulta. Sedd årets alla månader utom juni, juli och augusti. Inga observationer som tyder på häckning i kommunen, men inte otroligt att den häckar någonstans som vi inte upptäckt.

Fjällvråk

9 fynd under året. Första Lillsjön, Vikern, 21.2 (Anders Carlberg) och sista Snöbergshult, 22.10 (Roland Thuvander).

Päruggla

1 ex. Håkansbodaberget, 11.2 (Anders Carlberg, Claes Dyst), 1 ex. spel Lopotten, Järnboås, 15.2 (Camilla Pettersson, Per-Erik Eriksson), 1 ex. spel Övre Staksund, Västgöthyttan, 14.3 (Roland Thuvander), 1 ex. spel Rågrecken, 16.3 (Bernt Härdell), 1 ex. spel Bjurtjärnen, Sågheden, 23.3 (Claes Dyst), 1 ex. spel Moshyttan, Järnboås, 23.3 (Claes Dyst).

Hökuggla

1 ex. Träthultaskogen, Nora, 5.1 (Jan Bergström, Claes Dyst, Anders Carlberg m.fl.), 1 ex. Karthälleö mossen, SO Bocksboda, Vikar, 17.1 (Per Wedholm)

Hornuggla

1 ex. spel Tolvsbörd, Järnboås, 25.2 (Erik Majholm, Claes Dyst), 2 pulli Gölagården Järnboås, 28.5 (Anders Carlberg), 2 pulli Alntorp, 29.5 (Anders Carlberg), 1 ex. Blexbergstorp, 12.6 (Roland Thuvander).

Jorduggla

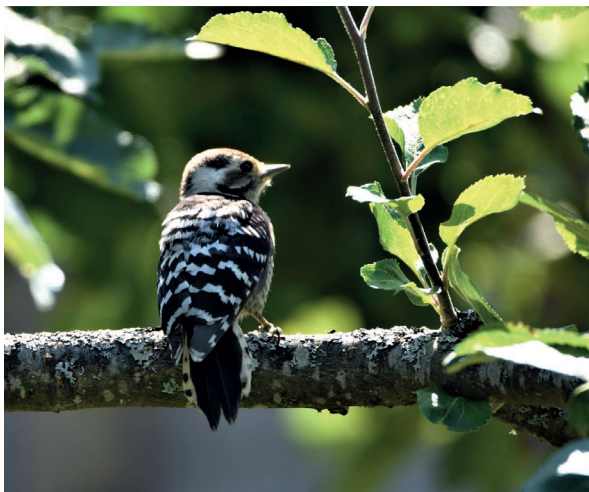
1 ex. födosökande Södra Ås våtmark, 1.6 (Anders Carlberg).

Slaguggla

1 ex. födosökande Boviksskogen, 29.10 (Camilla Pettersson, Per-Erik Eriksson).

Härfågel

1 ex. förbiflygande Södra Ås 13.5 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt).

Mindre hackspett Foto: Renate Schwencke

Kungsfiskare

Vinterfynd: Observerad vid Hagbyån, mestadels kring Järnvägsbron i januari, november och december. I övrigt sedd mellan 3.5 (Anders Carlberg) och 17.11 (Renate Schwencke). Totalt 21 observationer i Artportalen. Inga konstaterade häckningar i år.

Göktyta

17 fynd på 11 lokaler i år. Ingen konstaterad häckning.

Tretåig hackspett

1 ex. födosökande norr om Holmsjön, Järnboås, 14.2 (Anders Carlberg), 1 ex. födosökande Silverberget, Järnboås, 23.4 (Kjell Store), 1 ex. födosökande SV Dammsjön, Pershyttan 18.12 (David Tverling).

Gråspett

1 ex. Lilla Mon, 15.1 (Karin Berg), 1 ex. Dalbotorpsravinen, 23.1 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt), 1 ex. Hyttfallet, Hammarbyån, 27.2 (Anders Carlberg), 1 ex. Bergsmanshyttan, 16.10 (Claes Dyst), 1 ex. Södra Ås, 5.11 (Anders Carlberg).

Tornfalk

Ingen konstaterad häckning men troliga häckningar vid Södra Ås, Born, Bengtstorp, Tolvsbörd, Gytstorp, Gunillatorp och Älvhyttan.

Stenfalk

1 ex. förbiflygande Södra Ås våtmark, 6.4 (Anders Carlberg) 1 ex. förbiflygande Skomakartorp, 26.4 (Anita Hutter, Anders Hutter).

Lärkfalk

15 fynd under året. Ingen observation med högre häckningskriterier noterad men mycket troligt har arten häckat vid Södra Ås våtmark, sydvästra delen av Norasjön och Oskarsvik.

Pilgrimsfalk

1 ex. Södra Husby, 25.4 (Anders Carlberg), 1 ex. förbiflygande Alntorp, 9.6 (Anders Carlberg).

Törnskata

7 konstaterade häckningar i år.

Varfågel

7 fynd januari-mars och 8 fynd oktober-december.

Törnskata Foto Camilla Pettersson

Tallbit Foto: Camilla Pettersson

Busksångare

1 sjungande Bomanshyttan, 26.6 (Staffan Bensch m.fl.).

Kärresångare

11 observationer på 11 lokaler. Ett bra år i kommunen för arten.

Flodsångare

1 ex. sjungande Södra Ås våtmark, 17.5 (Anders Carlberg).

Ringtrast

11 rader i AP av troligen 7 ex.

Blåhake

1 ex. rastande Södra Ås våtmark, 15.5 (Anders Carlberg, Fredrik Johansson), 1 IK rastande Kungsgatan 48, 21.8 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt).

Nötkråka

1-3 ex. Nora järnvägsstation med omgivning-ar, 28.7 – 17.9 (Anders Carlberg, m.fl.), 1 ex. Norra parkeringen Järleån, 13.3 (Anders Carlberg), 1 ex. Hammarby, 9.5 (Anders Carlberg), 1 ex. födosökande vägen ned till Näsmarkerna, 22.8 (Anders Carlberg), 1 ex. förbiflygande Karlslund, 19.9 (Håkan Lavebratt). Det ser ut som nötkråkan numera finns i biotoper med hassel som den fanns i tidigare.

Råka

1 ex. förbiflygande Nora, 4.2 (Claes Dyst), 1 ex. rastande Södra, Ås 9 och 10.3 (Anders Carlberg), 1 2K sträckande (NO) Södra Ås, 11.4 (Anders Carlberg), 1 ex. födosökande Born 4.6 (Kjell Store, Hans Ljungkvist).

Backsvala

1 ex. Reningsdammen Gyttorp, 8.5 (Anders Carlberg), 1 ex. Reningsdammen Gyttorp, 10.5 (Claes Dyst). Backsvalan minskar mycket i landet. Antalet rapporter i Nora minskar också.

Näktergal

36 rader i AP om troligen 11 exemplar. Hörd mellan 14.5 och 14.6 samt 1 ex. observerades så sent som 24.8 vid Karlsängs idrottsplats (Anders Carlberg).

Mindre flugsnappare

1 ex. sjungande Knutsberg, 28.5 (Anders Carlberg, Claes Dyst, Håkan Lavebratt m.fl.), 1 ex. Dalbotorpsravinen, 31.5 (Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt), 1 ex. födosökande som blev filmad, Fransåsen, 21.9 (Calle Olsson).

Svart rödstjärt

1 2K rastande Älvhyttan, 27.4 (Roland Thuvander, Anders Carlberg), 1 ex. födosökande Nora Järnvägsstation, 1.5 (Joakim Barkestam, Veronica Barkestam, Anders Carlberg), 1 ex. rastande Järnboås, 20.8 (Kjell Store).

Strömstare

1 häckning vid Bornsälven, (Camilla Pettersson m. fl). Trolig häckning vid Nedre Järle.

Svart rödstjärt
Foto: Roland Thuvander

Rödstrupig piplärka

1 ex. rastande Södra Ås våtmark, 4.9 (Anders Carlberg), 1 ex. förbiflygande Södra Ås, 10.9 (Anders Carlberg), 1 ex. förbiflygande Bergsmanshyttan, 26.9 (Anders Carlberg).

Skärpiplärka

1 ex. rastande Södra Ås våtmark, 11.4 (Anders Carlberg).

Bofink

Vinterfynd; 1 ex. rastande Björnstigen 18, 11.2 (Renate Schwencke), 1 ex. rastande Dalsta, 12.2 (Anders Carlberg), 1-3 ex. födosökande Åsbogården, 19.12 - 31.12 (Anders Carlberg), 2 ex. födosökande Västra Sund, 28.12 (Renate Schwencke).

Bergfink

Vinterfynd: upp till 13 ex. i kvarteret Irisdal, Dalsta-Kungsgatan 48, 1.1 - 13.2 (Berit Ragné, Håkan Lavebratt, Magdalena Wennberg Lavebratt m.fl.).

Under november och december var det stora mängder bergfinkar som rastade och födosökte. 76 rader i AP under denna tid. Ett uppträdande som vi inte har upplevt tidigare. Som mest 86 ex. Älvhyttan, 20.12 (Roland Thuvander).

Tallbit

Även tallbit fanns i stora antal under senhösten. 16 fynd i oktober, 3 novemberfynd och 7 decemberfynd.

Bändelkorsnäbb

1 ex. förbiflygande Vassland, Järnboås, 24.10 (Anita Hutter, Anders Hutter).

Lappspurv

1 ex. rastande Bergsmanshyttan, 29.9 (Anders Carlberg), 1 ex. rastande Bergsmanshyttan, 3.11 (Anders Carlberg, Claes Dyst).

INTRESSANTA FYND AV RYGGRADSLÖSA DJUR

Text: Anders Carlberg

Brokig enbärfis Foto: Anders Carlberg

Liksom flera år tidiga rapporterades det många nya småkryp i Nora kommun. De flesta är nog egentligen ganska allmänna, men några kan vara tämligen sällsynta och sällan rapporterade i Sverige. Totalt registrerades över 110 nya arter för kommunen detta år. Glädjande nog har många arter, som tidigare bara haft vetenskapliga namn nu även fått svenska namn. Många arter expanderar snabbt norrut i takt med den pågående globala uppvärmningen. Hit hör nog bland annat svingelgräsfjäril, mindre timmerman, svartpälsbi, lupinvivel.

De som hittat flest nya småkrypsarter är Claes Urban Eliasson (fjärilar), Camilla Petterson (allt möjligt), Håkan Ljungberg (skalbaggar) samt Renate Schwencke som hittade den allra första svingelgräsfjärilen.

Här kommer en lista med ett litet urval av nya kommunfynd och flera med fotografier

Större aspvedbock - 23 augusti Stora Mons grustäkt. Det är inte en så ovanlig långhorning, men svår att få ögonen på under den korta tid den är framkläckt ur aspstammar. Foto: Anders Carlberg

Lupinvivel Charagmus gressorius . Lupinvivel - Har spridit sig snabbt norrut genom Sverige. Trivs som namnet säger på lupiner. 18 augusti Stora Mons grustäkt.

Foto: Anders Carlberg

från år 2021:

Skinnbagg: Brokig enbärfis

Skalbagg:

Gruslöpare, slyglansbagge, kortvingad granbock, strandkulspevivel, mindre timmerman, större aspvedbock, alnyckelpiga, lupinvivel, Pella humeralis.

Mindre timmerman - 2 hanar den 19 juli Knapptorp. På timmerupplag. Det var inte länge sedan som mindre timmerman nästan bara påträffades på Gotska Sandön ute i Östersjön samt sparsamt i norra Uppland. Dock började arten expandera från Uppland och har nu nått Örebro län. Foto: Anders Carlberg

Grön sandjägare Foto: Anders Carlberg

Större tallkvistbock Foto: Anders Carlberg

Västistelblomfluga Foto: Anders Carlberg

Flugor:

västistelblomfluga, svart torvblomfluga, silverfläckad sorgblomfluga, *Clusia flava*, *Odon-tomyia ornata*.

Körsbärsrödgrupp, parpunktmal, ljusgul trymal och större tibastmal kom till lampa när vi lyste utanför Näsmarkernas naturreservat, Älvlången den 18 juli. Foto: Anders Carlberg

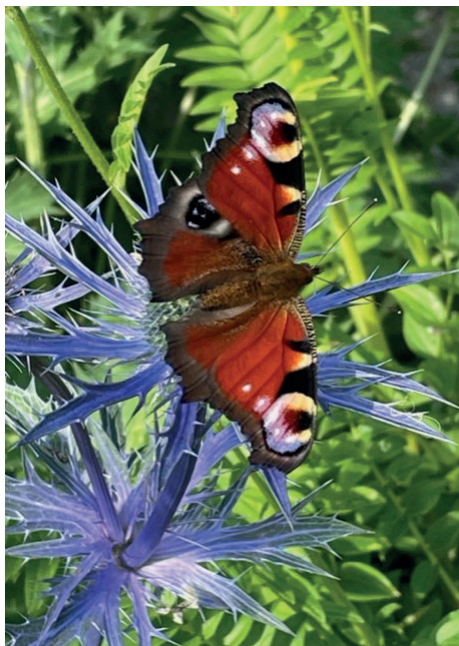
Fjärilar:

Ljus alguldmal, tryguldmal, grårandssikelvecklare, brakvedskronmal, klubbstreckad videguldmal, vickervecklare, spetsstreckat tofsfly, ljusgul trymal, körsbärsrödgump, parpunktsmal, större tibastmal, alaftonfly, vattrad sumpvecklare, svingelgräsfjäril, grönbrunt klippfly, sommarfruktvecklare, jolsterhöstvecklare.

Svingelgräsfjäril. NY DAGFJÄRILSART i Nora. Arten är på spridning i mellansverige.
Foto: Renate Schwencke

Påfågelläga Foto: Camilla Pettersson

Brakvedskronmal - En liten fjäril som återfanns vid Venakärret den 24 juni.
Foto: Anders Carlberg

Större tibastmal Foto: Anders Carlberg

Parpunktmal Foto: Anders Carlberg

Ljusgul trymal Foto: Anders Carlberg

Steklar:

Svartpälsbi, timmerbistekel, laduvedgeting, ljunghumla, trätapetserarbi, aspvägstekel, Vulgichneumon saturatorius, Hemichroa australis.

Timmerbistekel. En parasitstekel som besöker bin i gamla timrade laduväggar. Knapptorp 25 juni.
Gasteruption erythrostomum. Foto: Anders Carlberg

Vargvägstekel Foto: Anders Carlberg

Hemichroa australis En vacker bladstekel 30 juni
vid Åsbosjön. Foto: Anders Carlberg

Svartpälsbi. En art som spridit sig. Den kan ses bl.a. på Öland och Gotland samt i Mälarländskapen. Nu har den också observerats på några få ställen i Örebro län. Foto: Anders Carlberg

Laduvädgeting Svärmade i ganska stort antal tillsammans med timmerbistekel den 2 juli vid Knapptorps gårds timrade laduvägg. Båda arterna var ute efter små solitära bin som också byggde bo i laduväggen. Foto: Anders Carlberg

Aspvägstekel Fångar
spindlar. Här en krabbspin-
del, som stekeln tog inne i
farstun i Södra Ås den 28
juli. Aspvägstekel *Dipogon*
variegatus
Foto: Anders Carlberg

Stövsländor:

Praktstövslända 7 oktober
Tjockpalpsstövslända - 1 juli

Båda arterna funna på väggen av
Vikers kyrka. Just Vikers kyrkoväggar
är fantastiska platser för alla möjliga
insekter, spindlar och andra småkryp.
Hittills har 26 olika arter av stövsländor
observerats på de vitkalkade kyrkväg-
garna. Kan vara en Sveriges artrikaste
platser med avseende på stövsländor.
Foto: Anders Carlberg

Rätvingar: sävvårtbitare (ny för länet)

Sävvårtbitare. Ny för Örebro län. Konstigt nog har arten aldrig påträffats i Närke. Det är möjligt att arten är på spridning. 1 augusti Södra Ås våtmark. Foto: Anders Carlberg

Foto: Camilla Pettersson

Bålgeting med ett byte som ser ut att vara en juvenil vårtbitare. Foto: Renate Schwencke

Spindeldjur:

Sandkrabbspindel. hittades i Mons grusgrop Lever i sandiga marker. Ny i Västmanland. Foto: Anders Carlberg, övriga spindlar på denna sid Camilla Pettersson

Barrmattvävare

Höstspindel

Brokhoppspindel på ett solrosfrö.

Fönsterspindel

Presentspindel

Grön bladspindel

ÖVRIGA DJUR

Foto: Renate Schwencke

Limsvamp Foto: Camilla Pettersson

Grovticka från funnen i Fibbertorps naturreservat. Foto: Camilla Pettersson

Ametistskivling Foto: Camilla Pettersson

SVAMPFYND

Svampar Nora 2021

Text: Camilla Pettersson

Under året har det noterats en hel del svampfynd, det är Herbert Kaufmann som mycket engagerande låter oss följa med honom ut i markerna, där fokus många gånger inte bara är på de stora matsvamparna utan de små som ofta lever på död ved, såsom tickor, skinn- och skålsvampar.

Även andra kunniga personer har varit i våra trakter och fyllt på listan över funna svamparter i kommunen, i år över hundra nya arter för oss i Nora vilket är mycket roligt. Intresset för svampar är verkligen stort både i Sverige och övriga världen, med många nyttigivna lättillgängliga böcker i ämnet.

De ställen som tex. besökts är Alntorp, Vena Hage, Älvhyttan, Born och Knapptorp, och inte bara under den traditionella svamptiden under hösten, utan svampar kan hittas under mycket längre tid under året.

Det finns saker i naturen man kan hitta som man kan ha svårt att förstå att det är svampar inblandade, som albukla, valksvamp och

Kolhätting Foto: Anders Carlberg

många slemsvampar med allehanda utseenden. Tre svampar som funnits under året är knutna till mark som blivit eldad, det är brun brandskål från Gyttoorp, kollhätting och vårtsporig brandskål från Näsmarkerna.

Arter som hittats och är rödlistade som stark hotade: slät taggsvamp, lilafotad fingersvamp & raggtaggsvamp. Många svampar som tas upp i rödlistan för hotade arter, hotas för den skog de behöver för att fortleva avverkas, och skogen behöver också många gånger svamparna som hjälp för att växa bra.

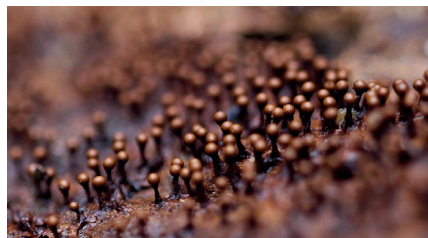
Zoophtora anglica är släkt med flugmögel (*Entomophthora muscae*), som bl.a. dödar husflugor. Insekten blir programmerad av mögelsvampen att sätta sig högt upp. Där fastnar insekten och dör inom kort. Därefter mognar svampens sporer, som kan spridas långväga med hjälp av vinden. Den mögeldödade knäpparen hittades i Södra Ås högt upp på ett grässtrå den 12 juni. *Zoophtora anglica* är tidigare bara funnen i Storbritannien och i Schweiz. Den döda knäpparen sändes till Stefan Phalagon, som bestämde svampen till *Zoophtora anglica* och meddelade också att det var en ny art för Sverige. Foto Anders Carlberg

Ögonskålar sp. Foto: Camilla Pettersson

Vårtsporig, Kollhätting På gammal brandplats. Foto: Anders bilder

Slemsvamp, myxomycet Foto: Camilla Pettersson

Dvärgnavling Foto: Camilla Pettersson

VÄXTFYND

Text: Kjell Sundkvist

Guckusko
Foto: Renate Schwencke

Medan Coronapandemin fortfarande håller samhället i ett järngrepp söker sig Norabiologerna ut i skog och mark och gör sensationella växtfynd. Så skulle man kanske något överdrivet kunna sammanfatta dagens situation. Men faktum är att fynd görs, en del av dem riktigt fina.

Vad sägs om en ny lokal för guckusko? Upp-täckten gjordes av Anders Carlberg i Näsmarkerna och kom att bli den första på ett fyrtiotal år och måste betraktas som det finaste för året. Den växer på en klipphylla några hundratal meter norr om närmast kända lokal som är Sjöändan SV.

En dag i mitten av juni vandrade jag över dammen vid Plåthamarsbron och tog den skraltiga trätrappan upp till den körväg som mynnar vid den lilla kraftstationen. På håll syntes en växt med vita blommor som jag först trodde var liten häxört. Men bladen påminde om alunrot som växer hemma i trädgården, och även blommorna var annorlunda. Vid genomgång av diverse trädgårdslitteratur befanns det vara spetsmossa (*Tiarella cordifolia*) som jag aldrig förut sett. Den fanns inte ens upptagen bland Artprotalens kärlväxter, och är troligen det första vildväxande fyndet i landet. En hel del mer eller mindre kända botanister kom senare att besöka platsen.

På strandpromenaden vid strandstugan fann Berit Ragné en växt tillsammans med några tomatplantor. Jag besökte platsen och den bestämdes preliminärt till ett uppslag av parkolvon. Tvivelsmål uppställdes emellertid och ett förslag kom från Anders att det rörde sig om mexikansk chiasalvia (*Salvia hispanica*) vars blad starkt påminner och parkolvonets. Utmärkta bilder av främst den fårade stjälken kom också mig att ändra uppfattning. Ett nytt besök gjordes men då låg cirka ett ton grus över växtplatsen. Bilder skickades ut på nätet

Spetsmossa Foto: Kjell Sundkvist

och där kunde Torbjörn Tyler bekräfta arttillhörigheten. Man kan fråga sig hur en så pass exklusiv växt har hittat dit. Kan det röra sig om rötslam, eller kanske en ej så välmående pizzeriagäst passerat platsen?

Vidare har bullervallen vid Joakim återbesökts och gett en del nya fynd, bl.a. av sprödarv som också växte i en pallkragsodling hemma hos Karin Berg i Lilla Mon samt på en tidigare jordhög vid Hagbyängar. Vi har nu fyra fynd av arten i kommunen, en växt på frammarsch?

Tillsammans med Henrik Josefsson och Emil Pagstedt Andersson från Länsstyrelsen gjordes en översikt av mellanlummerbeståndet mellan Stora och Lilla Mon. En rensning företogs också för att frilägga den enda kända kvarstående mosippsplantan. (Foto kan ses på Artportalen). I september gjordes en omfattande inventering av området av Hans Rydberg.

Vägverket har bekämpat lupiner vid Born. Tyvärr grävdes även skogsklockan bort på växtplatsen nära Bricken. Endast ett ex. blev kvar långt upp i slänten. Tror nog trots allt att just lupinerna gynnas på sikt av dessa arbeten.

Ängsgentianan verkar repa sig efter torråret 2018 och också fältgentianan återfanns på ett par platser i den betade delen av Näsmarkerna.

Guckuskon inventerades i vanlig ordning, den här gången av Lars Asklund, Camilla Pettersson och undertecknad och också Anders Carlberg kom med på ett hörn. Tendensen är som föregående år, den minskar i Blomsterängen och på Lämmanäset men ökar fortfarande vid Venakärret. Vid Sjöändan håller den ställningarna någorlunda och så tillkommer ju den nyupptäckta lokalen där.

För övrigt har en blekgul nunneört påträffats vid grustakten i St. Mon, den är ännu ej artbestämd.

Lars meddelar att lundarven finns kvar i Järleåns ravin medan lundstarren verkar utgången. Omdragning av leden samt igenväxning av platsen är troliga orsaker. Den finns förmodligen kvar vid Bergatorp i Pershyttan men här

rör det sig om en inplantering.

Några prov på lokaler:

Guckusko:

Vikers sn, Sjöändan, på klipphylla i reservatet, 16 ex. Fynd av Anders Carlberg.

Nordmannsgran:

Nora sn, Stadra, 2 stora träd kvarstående. Ej tidigare rapporterad för kommunen. Owe Nilsson.

Sötvedel:

Nora sn, 900 m. SV Svartjärnens S-spets. Claes Eliasson.

Gurkört:

Nora sn, Åsbogården, ngr plantor fröspridda. Anders Carlberg.

Ryssgubbe:

1: Nora sn, Bröstorp, ruderatmark vid såg;
2: Vikers sn, vid infarten till Vikers kyrka. Anders Carlberg.

Grusstarr:

Nora sn, Plåthammarsbron S-ut vid vägkant. Styltstarr: Nora sn, Skärhyttan, Blankafors Ö-ut. Owe Nilsson.

Knipparv:

Nora sn, Järlehyttan, Lillsjötorp på grusplan. Lönnmålla: Nora sn, Åsbogården, 1 ex. vid fågelmatning. Anders Carlberg.

Rödmålla:

Nora sn, S. Ås. Anders Carlberg. Italiensk klematis: Nora sn, Norasjöns V strand vid tåghemmet.

Morot:

Nora sn, Rådstugugatan 52 vid N kyrkogården. Berit Ragné.

Sträv kardvädd:

Nora sn, Bröstorp, ruderatmark vid såg, flertal ex.

Skogsknipprot:

Nora sn, Born, Älvkröken, 8 ex. på sydvänd vägs slänt.

Rävtörel:

Nora sn, Joakim, skyddsvall S om Lv 243.
Fodergetruta: Nora sn, Joakim, Altörpet, 2 ex.
i kanten av hästhage.

Präriesolros:

Nora sn, St. Mon, V-delen av grustäkt. Ej tidigare uppgiven för Nora kommun = hybriden mellan jordärtskocka och höstsolros. Anders Carlberg.

Slätterfibbla:

Nora sn, Skärhyttan, Sågforsudden, 5 ex. Owe Nilsson.

Styvt braxengräs:

Nora sn, Skärhyttan, Sågforsudden Ö-ut. Owe Nilsson.

Taggsallat:

Nora sn, Joakim, skyddsvall S om Lv 243.
Vitplister: Vikers sn, Knapptorps gård. Anders Carlberg.

Strimsporre:

Nora sn, Gyttopp, Käppstakajen.

Sprödarv:

Nora sn, 1: Joakim, skyddsvall S om Lv 243; 2: Hagbyängar, på f.d. jordhög. Anders Carlberg. 3: Lilla Mon i pallkragssodling. Karin Berg.

Mexikansk chiasalvia Foto: Anders Carlberg

Spansk körvel:

Nora sn, 1: Skärhyttan, Dagermålsfallet. 2: d:o, Skärhytteskogen. Båda fynden gjorda av Owe Nilsson.

Lukt pion: Nora sn, Skärhyttan, Dagermålsfallet. Owe Nilsson.

Granspira:

Nora sn, Skärhyttan, Gruvforsen, 5 ex. Owe Nilsson.

Mästerrot:

Nora sn, Skärhyttan, Dagermålsfallet. Owe Nilsson.

Blågran:

Nora sn, Skärhyttan, Greckslund SV-ut. Ej tidigare rapporterad från kommunen. Owe Nilsson.

Nejlíkros:

Nora sn, Joakim, skyddsvall S om Lv 243 = odlad form av vresros.

Mexikansk chiasalvia: Nora sn, Strandstugan 1 ex. Dess frön har i modern tid börjat marknadsföras som ett "superlivsmedel" i Europa. Fyndet gjordes ursprungligen av Berit Ragné. Stor fetknopp: Nora sn, Övre Älvstorp, vid f.d. landsväg. Anders Carlberg.

Murgrönsveronika:

Nora sn, Rådstugugatan 39 vid Tullbacken, plantering. Berit Ragné. Foto: Kjell Sundkvist

Rödblåra:

Nora sn, G. Pershyttan, Stallkaser-
nen, bestånd.

Bägarnattskatta?:

Nora sn, Borgmästargatan 2, i bl-
omrabatt ngr småvuxna ex. som ej
hann gå i frukt. Anders Carlberg.

Höstgullris: Nora sn, Skärhyttan,
Smällfallet. Owe Nilsson.

Lammöron: Nora sn, 1: Väst-
mannagatan 8, rivningstomt. 2:
Skojarbacken. Anders Carlberg. Ej
tidigare uppgiven från kommunen.

Spetsmössa:

Nora sn, Plåthamarsbron vid
körväg S-ut, 2 kvm. Kanske första
vildväxande fyndet i landet.

Guckuskoräkningen i Viker fortsätter

Text: Lars Asklund

Som framgick av en artikel i föreningens
årsskrift förra året - om 40 år med guckusko i
Älvhyttetrakten - hade jag tänkt överlåta be-
vakningen av guckuskolokalerna runt Älvtången
till nya förmågor och skrev:

"Jag har nog tanken att från 2021 'skola in'
yngre botanister som kan sätta sig in i meto-
diken, detaljerna om lokalerna och som sen får
överta ansvaret och databasen. På så sätt kan
den unika tidsserien upprätthållas och fortsätta
obruten".

Sagt och gjort. 2021 besökte jag och Kjell
Sundkvist guckuskolokalerna tillsammans med
Camilla Pettersson som nu övertog stafettpin-
nen och detta blev det 41:a året i obruten följd.
Vi visade, berättade och tipsade. Camilla no-
terade, tog in och memorerade. Tyvärr kom vi
inte åt en av lokalerna pga betesdjur men där
var Kjell och räknade vid ett senare tillfälle.

Dessutom hanns inte "sommarstugetomtloka-
len" med pga att kvällningen kom.

2021 blomade 126 stjärkar guckusko i Viker
vilket var det nästa bästa året sedan starten
1981.

2022 är det tänkt att Kjell och jag ska åtfölja
Camilla som då själv får ta täten. Därefter
blir det Camillas helt egna uppdrag även om
vi eller någon av oss kanske hänger på någon
gång även framöver.

Till de botaniska glädjeämnena förra året hör-
de det faktum att Anders Carlberg påträffade
en helt ny guckuskolokal i området. Senaste
det hände torde vara 1981 då Berit Ragné och
jag fann en helt ny förekomst "runt Älvtången".
Kjell var sen med och räknade på Anders
nya lokal och det ska bli spännande att få
skåda denna fyndplats.

Bevakningen, räkningen, floravakten fortgår!

Klarälvsvete? I Nora??

Något om "ädelgräs" och andra strån

Text och foto: Lars Asklund

Botanister brukar ibland tala om "ädelgräs" och syftar då på en del bredbladiga, höga gräs som växer i speciella miljöer – tex i rika branter, lundpartier osv. Ibland inkluderas en del inkomna gräs i parkmiljö. Ofta rör det sig om arter som är mer eller mindre ovanliga eller som bara finns i vissa delar av Sverige. Flera av dessa arter är alltså högväxta och relativt bredbladiga med stjälkblad som ofta har den egenheten att de vrider sig så att undersidan vänds uppåt. De "solar undersidan"!

I Noratrakten finns några av dessa "speciella" gräsarter som kan vara värda att berätta lite om. Jag passar också på att skriva om några andra, mer udda gräsarter.

Lundelm (Lundvete) och Klarälvselm (Klarälvsvete)

Vi börjar med artikelns rubrikart.

Lundelm (*Roegneria canina*) är ett gräs som växer i något näringsrikare miljöer som branter, bäckraviner, snår, älvstränder, lundmiljöer osv. Den har ett relativt långt ax som är något böjt och småaxen har långa borst. Den finns på minst 6 lokaler i Järnboås socken, över 30 lokaler i Nora och ett 50-tal i Viker, se bild 1. Klarälvselm (Klarälvsvete, *Roegneria canina* f. *mutica*) är en avvikande form av lundelm i så måtto att borsten saknas eller är rudimentära. Därför kan den möjligen förväxlas med mer triviala gräs som kvickrot men det svagt böjda axet, den mörkare gröna färgen, längden och växtplatsen avgör, se bild 2.

Klarälvsvete växer på älvstränder och har förstås sin huvudförekomst vid Klarälven i Värmland. 1957 påträffades den dock vid Järleån nära Järle station av botanikern Erik Almquist som reste längs svenska järnvägar för en artikel om järnvägsbotanik i anslutning till järnvägens 100-årsjubileum i Sverige. Han såg den också längre ner efter ån fram

Bild 1. Lundelm från Lindesby i Järnboås 1980. Notera borsten på axet. Foto: Lars Asklund, eget "herbarium parvum" (= litet herbarium, A4-ark).

Bild 2. Klarälvselm (Klarälvsvete) vid Järleån nära järnvägsstationen 1983. Observera det borstlösa axet och jämför med bilden av lundelm. Foto: Lars Asklund, eget "herbarium parvum".

till Väringen (Dyltaån i Axberg och Ervalla socknar).

Formen finns i alla fall på Norasidan av ån nära järnvägsbron och även söderut. Jag återsåg den 1983 och 1985 på västra sidan av Järleån nära stranden. Den växte från södra sidan av gångbron och norrut förbi järnvägsbron. Här fanns också den vanliga lundelmen och dessutom mellanformer med kortare borst. Lundelmen växte också längre norröver bortom järnvägsbron. Närmare Törningsdal sågs också ett lundelmsstrå med randiga blad.

En ny fyndplats för klarälvsvete upptäckte jag 1986 längre ner efter Järleåns strand öster om fornborgen i området (Tista borg). Bild 3 visar den kända utbredningen i Sverige: Klarälven och Järleån/Dyltaån.

Bild 3. Utbredningen av Klarälvselm i Sverige. (Uttag Artportalen 2022 01 19).

Bild 4-5. Högväxt hässlebrodd i fjällbjörkskog nära Björkliden i Lappland 1986. Notera de breda stjälkbladen som strävar att vända undersidan uppåt.

Åke Mossberg tackas för skanning av foton från 1986.

Hässlebrodd

Nästa art får bli hässlebrodd (*Milius effusum*); ett gräs som kommit att bli något av en favorit för min del. Jag tänker att det beror på att jag trodde mig först ha funnit den som ny art för Noratrakten; att den först dök upp oväntat; att den växer lite oländigt – gärna i sluttningar. Jag är ju som bekant förtjust i att botanisera i branter!

Detta är ett högväxt gräs med lutande vippa som före 1980-talet var okänt för Nora kommun, se bild 4-5. Tidigare fanns fynd av Binning från Gårdvikaberget i Hjulsjö och Bråten i Grythyttan på 1910-talet men inget från Nora. Binnings båda lokaler har jag för övrigt återsett i sen tid.

Ulf Malmgren påträffade arten vid Hässjebackasåsen i Nora i början av 1980-talet – se mer längre fram om skogssvingel. Självt fick jag glädjen att finna lokaler i såväl Järnboås (Mutterberget och Nedre Håkansboda), Nora (i brant västerut från Bondborn nära Käven samt i Ambobergets nordsluttning tillsammans med Berit Ragné) liksom i Vikar (söder om Älvtången). Fynden av hässlebrodd i Järnboås och Vikar innebar ny art för resp. socken. Den har senare påträffats på ytterligare 4 lokaler i Nora. Utbredningen i Norabygden framgår av bild 6.

Skogssvingel

Här har vi en verkligt kräsen skogsart som önskar rik, orörd skogsmiljö, se bild 7. Örebrobotanisten Edvard Broddeson fick ett tips och besökte Hässjebackasåsen i Noras östliga delar 1927. Här fann han skogssvingel

Bild 6. Fynd av hässlebrodd i Nora kommun. (Uttag Artportalen 2022 01 17)

(*Festuca altissima*) i en mycket brant sluttning med asp och hit återkom Ulf Malmgren 1980 bara för att konstatera att den sluttning där arten funnits nu var täckt av ung tallskog. Svingeln sågs ej till på denna sin enda kända lokal i Västmanland. Malmgren fann dock istället hässlebrodd som han la in på en prick-karta i sin Västmanlandsflora 1982 – ett fynd som jag inte noterat när jag hittade ”mitt” första hässlebroddfynd. Jag har själv varit på Hässlebackens åsen flera gånger och sett hässlebrodden och några tynande hasselbuskar men ingen svingel. Den verkar ohjälpligt försvunnen genom tidigare hänsynslöst skogsbruk.

Spärrlosta

Backskafting (*Brachypodium pinnatum*) ska det väl vara? Jag fortsätter dock med det andra namnet – spärrlosta – för det säger något: att axet har utspärtrade småax i nästan rät vinkel mot strået! Gräset finns ofta i riklig mängd på kalkpåverkad mark. I kalktallskogarna vid Älvlängen är den synnerligen vanlig. Ofta är den steril i stora bestånd men man kan faktiskt höra när man går i spärrlostemark; det ”prasslar” svagt. Man har då påträffat ”prasselgräs”!

I Noratrakten finns det fynd i både Järnboås (6 fynd) och Nora (9 fynd) men det är på Vikerkalken den finns i stora bestånd (100-tal fynd i Viken).

Storgröe

Detta är trots allt ett ”ganska” ädelt gräs som trivs i fuktig, rik ravinmiljö. Storgröet (*Poa remota*) har sökts i allehanda bäckraviner i Noratrakten och vid ett enda tillfälle med framgång. Jag fann den vid Utterbäcken på Norasidan av bäckfäran sydost om gården Karlslund i vår kommuns östliga delar 1991. Också detta gräs är högväxt och utmärker sig när man ser det på plats. En sällsynthet således i vår hembygd.

Parkgröe

Parkgröet (*Poa chaixii*) tillhör gruppen av växter som kommit till oss genom gräsfrösådd i parker, ofta vid herrgårdar, på 1800-talet. Det är ett relativt högväxt gräs med stora blad och som känns igen på de platta, breda bladskidorna nere på stjälken. Vår rikaste förekomst är i fd parken väster om Hammarby herrgård men

Bild 7. Skogssvingel i Hassela i norra Hälsingland 1986.

där har igenväxningen medfört att den mestadels är steril. Den påträffades här 1981 men var uppenbarligen känd från parken tidigare av Ingvar Andersson mfl. Smärre fynd finns också vid Hagby herrgårdspark 1981. Inga fynd föreligger ännu vid Hitorp/Kristinelunds park.

Randgräs (Människogräs)

Flera mångformiga gräs odlas numera i våra rabatter och urnor. Ett gräs som åtminstone förr var populärt var randgräset (*Phalaris arundinacea* f. *picta*). Det utgörs av en udda form av den vilda högväxta arten rörflen men med blad som är grön- och gulvitrandiga. Ibland kallas den för människogräs. Vi har fynd av randgräs vid Nedre Lönnhult i Järnboås, minst 5 fynd i Nora och fynd i Bengtstorp och Dalkarlsberg i Viken. Någon gång har jag vid Ödetorp sett en rugge av rörflen med gröna blad och då tänkt att detta måste vara randgräs som blivit kvarstående och med tiden återgått till vildformen. Jag har senare även sett odlat randgräs där delar av beståndet varit grönbliadigt vilket stöder min teori.

Grå kavelhirs (övre bilden) Hirs (nedre bilden)
Foto: Kjell Sundkvist

”Randvass”

På motsvarande sätt som hos rörflen förekommer det en form av vanlig bladvass med randiga blad (*Phragmites communis* f. *picta*); i allmänhet grön- och gulstrimmiga. I Nora finns fynd vid Färvilen och Fogdhyttetjärn medan Vikar hyser minst 7 fynd

Andra gräs

Till sist något litet om några mindre vanliga eller udda arter i trakten:

Myaskgräs nedanför kalfjället ska numera delas upp i två arter med två resp. tre underarter.

I Vikar har myaskgräs påträffats vid Venakärret men också på ytterligare minst 6 lokaler i socknen. Det utgörs av underarten ryskt mysk-

gräs (*Hierochloa hirta* ssp. *praetermissa*) enligt expertis. I Gyttoorp nära fd krutbruket finns istället ett fynd av älvmyaskgräs (*Hierochloa hirta* ssp. *hirta*).

Fjällgröe (*Poa alpina*) är ett ”alpint” gräs som förekommer långt nedanför fjällkedjan. I Noratrakten finns en del förekomster på kalk och vid hytt- och gruvmiljöer på rikare varp/slagg. Vi har den i Järnboås vid Fervhyttan (Klackabadet), i Nora på 7 och i Vikar på 14 lokaler.

Älvväxing (*Sesleria caerulea*) var en raritet i våra trakter och sågs förr i Vikar på 3 lokaler, alla idag igenväxta. Sökning har förstås gjorts utan framgång.

Saltgräs. Sedan våra landsvägar och större vägar började saltas dök flera havsstrandar upp längs vägrenarna även i Noraområdet. Gulkämpar (*Plantago maritima*) och strandtrift (*Armeria maritima*) har påträffats på ett flertal lokaler längs länsväg 243 och 244. Ett havsstrandgräs hör också till skaran och det rör sig om ett av våra saltgräs, nämligen grått saltgräs (*Puccinellia distans*) som påträffats hitom Stora Mon, vid Pershyttan och Bergsäng – alla 1993 samt i Gyttoorp 2009.

Strandråg (*Elymus arenarius*). Även detta en havsstrandväxt som har 4 väglokaler i bygden – alla längs läns- och fd riksvägar.

Vid åkrar, på skräpplatser, vid trottoarer, längs nya vägar osv har flera mer eller mindre tillfälliga gräs noterats genom åren. Till dessa hör: Därrepe (*Lolium temulentum*). Uppgiven vid Järle gård en gång kring 1970.

Kvarngröe (*Glyceria grandis*). Funnen 1993 i dike vid ombyggda riksväg 50 (då 60) bortom Lilla Mon.

Åkerkösa (*Apera spica-venti*). Påträffad 1980 och 1993 på vägrenar vid ombyggda vägar.

Flyghavre (*Avena fatua*). Önskat ogräs i åkrar. En notering finns 1986 från ett fält vid Västra Sund. Säkert vanligare förr innan

rensningen av utsädet blev bättre. Även sedd på en fågelbordslokal i Born 2017-2018.

Kanariegräs (*Phalaris canariensis*). 3 fynd i Nora 1950 och 1980-1981; de senare på dåvarande soptippen vid "Ängarna" hitom Älvstorp. Dessutom sedd 2019 på fågelbordslokalen i Born.

Många hirsar har setts utom och inom staden; tex kolvhirs (*Setaria italica*) vid Älvstorp 1981, äkta hirs (*Panicum miliaceum*) vid Älvstorp 1981 och på Dalsta 1982 samt ytterligare 3 lokaler 2019-2020, hönshirs (*Echinochloa crus-galli*) vid minst 4 tillfällen, grön kavelhirs (*Setaria viridis*) vid Karlsäng 2019-2020 samt grå kavelhirs (*Setaria pumila*) vid en husgavel på Kungsgatan 2019-2021.

Jag minns särskilt fyndet av hönshirs i Skymhyttan en regnig augustidag 1986. Kjell Sundkvist och jag inventerade i byn och fick syn på en omfattande dillodling vid ett hus. Vi knackade på och frågade om vi fick gå runt och titta efter ovanliga ogräs och annat. Den häpne unge mannen som öppnade sa att det gick väl bra och vi fick gärna ta bort ogräset när vi ändå var i farten!

Fler rara eller udda gräs i Norabygden kunde omnämnas. De vetenskapliga namnen har bibehållits så som de skrevs "när det begav sig" (1980-talet främst).

Klarälvsvete växer i Nora!

Grön kavelhirs (övre bilden)
Hönshirs (nedre bilden)
Foto: Kjell Sundkvist

Rune Björklund 1910 – 1986 Norabotanist och samlare

Text: Lars Asklund

Rune Björklund var en skicklig botanist och samlare som bodde och verkade i Nora i hela sitt liv. 2021 var det 35 år sedan han gick bort och jag tänkte därför ge några personliga minnesbilder. Vi kom nämligen att bli goda vänner under några botaniskt intensiva år i början av 1980-talet den stora ålderskillnaden till trots. Dock först lite om Runes liv och gärning.

Rune Björklund 1975.
Foto: Fotocentralen
(Åke Mossberg).

Biografiskt

Erik Rune Björklund föddes i Nora 1910 och var son till handelsträdgårdsmästaren Erik Filippus (Filip) Björklund (1881-1968) och Rut Elisabeth Björklund f. Ekendal (1878-1968). Paret hade två söner och en dotter och bedrev alltså trädgårdsmästeri vid Lugnet nära nuvarande Esstorp i Nora. Farbrodern Salomon Björklund (1883-1941) hade frukt- och grönsaksaffär i Nora. Rune avlade studentexamen vid Karolinska läroverket i Örebro och genomgick sedan en handels- och ekonomiutbildning. Han var gift med Dagmar Björklund (1909-1986) men senare fränskild. De fick sonen Arne Björklund.

1934 anställdes Rune vid dåvarande Nitroglycerin AB i Gytterp och han blev kvar i bolaget i 41 år till pensioneringen 1975. Efter att ha varit kamrer i många år slutade ha som ekonomichef i Nitro Nobel AB som bolaget då hette. Efter pensioneringen var han under några år VD för Nora företagshälsovård som drevs av Nora kommun och Nitro Nobel mfl företag.

Rune var en av huvudmännen för Nora sparbank 1958-1980.

Han var politiskt engagerad för folkpartiet i Nora stadsfullmäktige (1943-1967) och satt i drätselkammaren (1952-1967). Inom kommunen hade han dessutom flera uppdrag i olika styrelser och nämnder; bla var han ordförande i planeringsnämnden med ansvar för stadens parker och för den framgångsrika utbyggnaden av strandpromenaden.

Rune var medlem i missionsförsamlingen i Nora och var organist och körledare i missionskyrkan. Han blev medlem i Nora Rotary vid bildandet 1966. Rune Björklund gick hastigt bort en augustidag 1986 och vilar på Norra kyrkogården i Nora i J. Ekendal och F. Björklund familjegrav.

Botanist

Rune var botaniskt intresserad sedan barndomen och han exkurrerade i Noratrakten sedan 1920-talet men även runt om i landet i mån av tid. Han hade ett eget omfattande herbarium som efter hans bortgång jämte en botanisk boksamling donerades till Nora kommun där det först stod på biblioteket i dåvarande Johan Johansson-rummet. Efter ombyggnad då detta rum försvann återfinns de två skåpen och böckerna i ett förrådsutrymme under biblioteket, bild 3-6.

I skåpen finns även mindre herbarier efter fadern Filip, farbrodern Salomon och den yngre brodern Bo Björklund (1914-1998).

Rune hade bl.a. ansvar för den framgångsrika utbygg-

Rune deltog aktivt i projektet att inventera flor-
ran i Nora kommun och han kom att intressera
sig särskilt för daggkåpor (*Alchemilla*) under
de sista åren. Han gick igenom och förteckna-
de herbariet på Göthlinska gården 1982-1983,
bild 2.

Några minnesbilder

1920-tal – skolynglingen

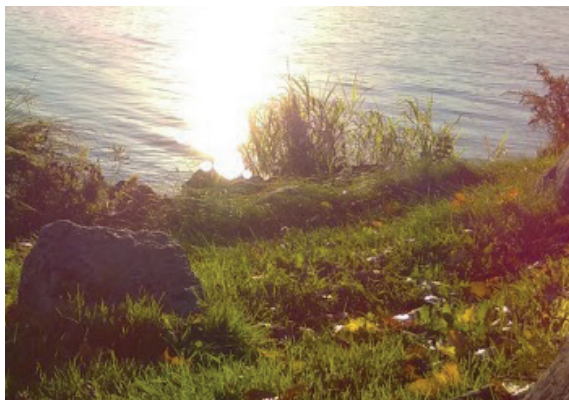
Jag var förvisso själv inte med då men Rune
har livfullt berättat om hur han som skolyng-
ling cyklade ner till Älvhyttan för att söka
efter guckusko. Tillfrågade bybor ställde sig
frågande men när han beskrev växten sa man
att jovisst, grisamagar fanns på flera ställen i
byn!

Tidigt 1960-tal – organisten

Som liten gick jag några år i söndagsskolan
i missionskyrkan. Barnen var där en timme
på söndagsförmiddagen innan de vuxnas
gudstjänst skulle ta vid. Strax före 11 kom
alltid en korrekt man hastigt in med portfölj i
handen. Han gick fram till orgeln och började
repetera dagens musik och psalmer. Det var
Rune Björklund.

8 juli 1984 – ekonomen

Botanikdagar i Jämtland. Efter exkursionerna
var det dags för Svenska Botaniska Förening-
ens årsmöte. När den ekonomiska årsredo-
görelsen hade dragits frågades om den kunde
godkännas. Då begärde Rune ordet, tog upp en

naden av strandpromenaden. Foto: Kajsa Grebäck

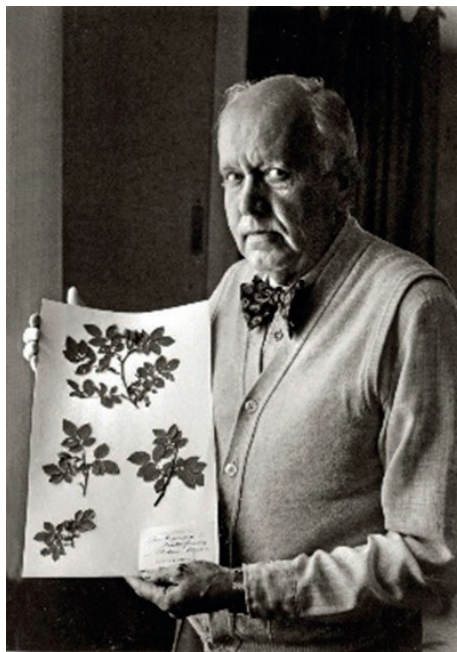

Bild 2. Rune Björklund med växtark från
herbariet i Göthlinska gården i Nora 1983.
Foto från Nerikes Allehanda.

detalj i redovisningen och frågade om summan
istället inte borde redovisats på annat sätt. Det
blev tyst på podiet, kassören var inte närvaran-
de vid mötet och svarslös satt övrig styrelse.
Rune förtydligade att han inte menat antyda
att något oegentligt förevarit men tyckte ändå
att gängse bokföringssed skulle kunna göra re-
dovisningen annorlunda. Jag tror mig minnas
att det hela sen fick bero men vid efterföljande
årsmöten fanns alltid kassören på plats.

8 juli 1982 – samlaren

Under första hälften av 1980-talet var jag ute
med Rune en hel del i fält och färden gick
ibland till andra landskap. Denna dag hade vi
åkt till Södermanland och gjort ett stopp vid
Torparviken norr om Sparreholm. Härifrån
hade fynd av vattenväxten grovnete nyligen
publicerats. Vi stannade och tog oss ner till
stranden. Här klädde Rune snabbt av sig naken
och vadade ut i sjön med den kratta som med-
förts för att underlätta sökandet. Han fick fatt

i sin växt, tog sig iland och klädde på sig för fortsatt färd i floras rike.

tidigt 1980-tal – herbariet

Runes herbarium tillväxte med åren. Tidvis var det annat som upptog hans tid men så kom perioder av ökad aktivitet. En sen sådan inträdde 1980 då han från början deltog i inventeringen av Nora kommuns flora. Det ledde också till nya resor i landet och nya tillskott till växtsamlingen. Allt förvarades i ett herbarieskåp som han låtit tillverka för längesedan. En dag blev det för trångt, för många lösa högar utanför. Ett nytt, andra skåp beställdes av ett snickeri i Nora. Nu fick allt plats och han gjorde sen en förteckning över alla växter i herbariet, bild 3-6.

6 augusti 1986 – sista dagen

Jag befann mig norr om Torne träsk tillsammans med min far Olle Asklund. Innan avfärden norrut fick jag en lista av Rune över några gräs och starrar som han bad mig söka och samla till herbariet. Denna förmiddag samlade jag en avvikande nålstarr åt honom.

Vid hemkomsten till Nora några dagar senare fick jag snart veta att Rune lämnat oss samma dag som jag gjorde denna sista insamling för hans räkning.

augusti 1986 – eftermäle

Runes begravningsgudstjänst förrättades i Nora missionskyrka med många närvarande. I Allan Wetterholms dödsruna kunde man läsa: ”när en människa dör, går ett bibliotek i graven. Med varje människa som dör försvinner så mycket hjärnans och handens kunskap”. Han avslutade: ”Att ställa samman några data för ett liv som avslutats ger bara ytterkonturer. Om vänfasthet..., om värme i samvaron, om humorn som personlighetens krydda, om vänskapens rikedom säger de intet. Dem kan bara minnet bevara i tacksamhet – sedan ett bibliotek gått i graven”.

Jag tänker på min gamle vän Rune emellanåt och även om det nu gått många år är han i varmt minne bevarad.

Åke Mossberg tackas för passfoto och för bildskanning.

Bild 3-4. Rune Björklunds samling och herbarium i Nora kommunbibliotek.
3. Runes botaniska boksamling. 4. Herbarieskåpen (det äldre mörka och den nyare ljusa).
Foto: Lars Asklund.

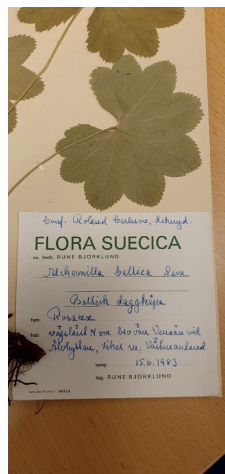

Bild 5-6. Rune Björklunds herbarium.
5. Öppnat skåp med utdragen hylla med insamlade daggkäpor.
6. Herbarieark (sk kollekt) med baltisk daggkäpa, samlad av Rune i Älvhyttan 1983.

Program 2022

NORA BIOLOGISKA FÖRENING

Sparvuggla Foto: Kajsa Grebäck

Söndag 6/2 kl 10:00 Järleån

Strömstareutfläkt, då vi hoppas få se även utter och mink. Samling vid Hyttfallet i Hammarby.

Ledare Peter Bernövall, 070-212 36 58, och Camilla Pettersson.

21-27/3 Ugglelyssning kvällstid i Noratrakten under veckan. Bästa dag meddelas av Roland Thuvander som är ledare.

Intresseanmälan sker till r.thuvander@telia.com, eller mobil, 070-533 82 77.

Torsdag 7/4 kl 17:00. Fibbetorpsreservatet.

Rundvandring och städning, vi avslutar med grillning vid raststugan.

Ledare Peter Bernövall, 070-212 36 58, och Camilla Pettersson.

Lördag 30/4 kl 07:00 Vandring i Dalbotorpsravinerna.

Värens fåglar. Samling Nora Torg.

Ledare Peter Bernövall, 070-212 36 58, och Karin Berg.

Torsdag 12/5 kl 17:00 vid parkeringen till Järleåns reservat.

Familjeutfläkt, vi vandrar efter ån och upplever våren, strömstare och kungsfiskare.

Ta med matsäck och korvgrillning.

Ledare Lotta P Andersson, 070-755 38 43 och Peter Bernövall.

Söndag 15/5 runt 06:00 Åsbojön runt

Vi cyklar på traditionsenlig fågelexkursion.

Samling Nora torg.

Ledare Anders Carlberg, 070-405 67 98.

Lördag 4/6 Nattfågellyssning vid Tysslingen, kl 20:00

Samling Nora torg och sedan vid Rännestastugan kl 20:30. Fåglar, rovfåglar och besök vid Svanenstugan.

Ledare Roland Thuvander, 070-533 82 77 och Renate Schwencke.

Lördag 18/6 Botanisk exkursion till Hagebyhöga rikkärr och Ombergslidens naturreservat, Östergötland.

Samling 09:00 Tappstället OK i Örebro, Gustavsviksvägen 2. Samarr med Örebro botaniska sällskap.

Kontaktperson Camilla Pettersson, 070-572 08 84.

Ledare Owe Nilsson, 0586-72 84 78.

Lördag 2/7 Vi ser på Vägkantsflora tillsammans med ÖLBS.

Samling 10:15 vid Måltidens hus Grythyttan. Restid från Nora torg 9:30. Samarr: Örebro läns botaniska sällskap.

Ledare Daniel Gustafsson, 072-578 78 24.

Lördag 23/7 Botanisk utfläkt till bl a lundlokalen

Bullerdalen i Karlskoga.

Samling Nora torg kl 10:00.

Kunnig guidning av Owe Nilsson, 0586-72 84 78.

Kontaktperson Claes Eliasson, 070-276 41 92.

Torsdag 9/8 kl 17:00 Fibbetorpsreservatet

Samling för städning och slätter med lie, Stenvreten och Kullen.

Ledare Peter Bernövall, 070-212 36 58, och Camilla Pettersson.

Söndag 18/9 Kvismaren med tranornas flytt,

gäss och havsörnar.

Samling Nora torg kl 16:00 och Öby kulle 17:00.

Vår tranexpert och ledare:

Lovisa Nilsson 073-808 29 62.

Årsmöte och föreläsning annonseras via utskick när det är tid för det!

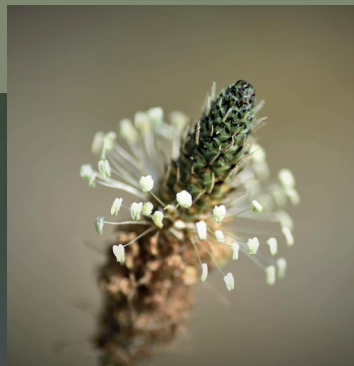
I samarbete med:

Studieförbundet

Naturskyddsföreningen i Nora

Örebro Läns Botaniska sällskap (ÖLBS)

Studie
främjandet

Vätterrot, svartkämpe, stenknäck
och ljungen tränger sig fram mellan
stenarna. Foto: Renate Schwencke

